

TVE 22^e jrg. nr. 4, december 2004

Tussen Vecht en Eem

Tijdschrift voor regionale geschiedenis

'IN HET SPOOR VAN DE GOOISCHE TRAM'

De "Gooische tram" heeft zijn spoor door de geschiedenis van 't Gooi getrokken. Door de vele ongelukken kreeg deze tram, die eind negentiende en begin twintigste eeuw tussen Amsterdam en het Gooi pendelde, zijn bijnaam "de Gooische Moordenaar". Dit boek vertelt over mensen die ook maar iets met deze tram te maken hadden. Niet alleen de belevenissen van reizigers staan er in beschreven, maar ook die van stokers, machinisten en conducteurs.

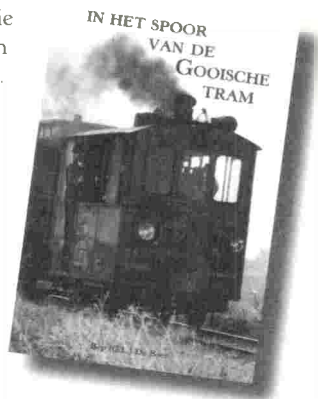
De auteur, Laarder Bep De Boer, speurde ruim 5 jaar lang naar berichten over de Gooische tram. De publicaties bleken talrijk en gingen vooral over de vele ongelukken. Dit met veel foto's geïllustreerde boek is een chronologische opsomming van nieuwsfeiten en wetenswaardigheden.

Wat gebeurde er onderweg, wanneer de conducteur op zijn fluitje had geblazen en de tram in beweging kwam? U kunt het allemaal lezen in 'In het spoor van de Gooische tram'.

ISBN : 90 77285 05-9

Prijs : € 19,95 incl. BTW

Te koop bij de erkende boekhandels
en via www.uitgeverijvanwijland.nl

uitgeverij van wijland

Ook tussen Vecht en Eem:

800 jaar Nederlandse bouwhistorie

J. van IJken Oude Bouwmaterialen B.V.
Walnootweg 8, 3755 BP Eemnes
tel. 035 - 538 9752

www.oudebouwmaterialen.nl

TVE 22e jrg. nr. 4, december 2004

Tussen Vecht en Eem

Tijdschrift voor regionale geschiedenis

Uitgegeven door de Stichting Tussen Vecht en Eem

Redactioneel

U wordt met deze jaargang van ons tijdschrift wel erg verwend: twee dikke nummers, (1-2 en 3) en een 'normale' aflevering(4). De laatste hebt u nu in handen. Maar denkt u alstublieft niet dat deze normaal is: het pièce de résistance is een in onze ogen belangwekkende bijdrage van Jaap Groeneveld over de grenzen van Holland en het Gooi met Utrecht. Dat is niet hetzelfde! Dat het artikel langer is dan gewoonlijk verhoudt zich geheel tot de inhoud. Maar u zult natuurlijk nog meer ontdekken. We proberen in dit nummer ook actueel te zijn: in de boekbesprekingen en in het nieuws dat we opnemen niet alleen van TVE, maar ook van musea en andere verenigingen in de regio.

Misschien vindt u tussen al het heftige nieuws dat dit najaar over u wordt uitgestort, nog een moment om al lezend in dit nummer de wereld wat kleiner en overzichtelijker te maken. Natuurlijk is dit een illusie, maar, laten we eerlijk zijn, soms hebben we daar behoefte aan.

P.L.

Inhoud

Ruud Gortzak Onze regio als fietsparadijs	259
Piet Leupen De Naardense Bijbel	265
Jaap Groeneveld De oostgrens van Holland langs het Gooi na 1300	268
Bas de Ligt Oproerigheid der boeren in Gooiland in 1588	287
Jacqueline Lamers De halsstarrige generaal en de arme weduwe	294
Ed van Mensch Goois Museum en Dudok Centrum worden Museum Hilversum	297
Recensies Cd-rom belicht werken van Dudok De Gooische Tram Anna's Hoeve 150 jaar Huizer Haven	300
Eddy de Paepe Lering & Vermaak op Open Dag TVE	306
Eva Schild-Schofaerts Activiteitenagenda	308
2005 Viering 35-jarig bestaan	311
Colofon	312

Illustratie omslag: *Abraham offert Isaak, gewelsschildering in de Grote Kerk te Naarden (foto: coll. Fotostudio Vonk, Bussum)*

Illustraties titelpagina: *De wapens van Utrecht (links) en Holland (rechts) op de Leeuwenpaal bij Blaricum-Bijvanck (foto: J.J. Groeneveld)*

Het tijdschrift *Tussen Vecht en Eem* is een uitgave van de Stichting Tussen Vecht en Eem en verschijnt vier maal per jaar.

Redactieadres Huizerweg 9, 1401 GD Bussum – 035-6918978 – e-mail: redactie@tussenvechteneem.nl
Uitgever Stichting Tussen Vecht en Eem
Opmaak Hans van Gelder en Joop Smids, Eemnes
Druk Drukkerij Van Wijland, Laren (NH)

©TVE 2004. Gedeeltelijk overnemen van artikelen is slechts toegestaan met uitdrukkelijke bronvermelding. Geheel overnemen is pas mogelijk na schriftelijke toestemming van het redactiesecretariaat.
ISSN 0169-9334

Onze regio als fietsparadijs

De geschiedenis van de rijwielpadenvereniging Gooi & Eemland

Ruud Gortzak

'Halt', riep de agent die midden op het smalle rijwielpad stond. Het was zomer 1964. Ik was op mijn scootertje van Amsterdam naar Huizen gereden. Op de terugweg verdwaalde ik in de buurt van Blaricum en kwam, dankzij een daar geplaatste paddestoel, voorzichtig manoeuvrerend op een pad terecht dat naar Naarden voerde. Na een paar honderd meter dwong de politieagent mij te stoppen. 'Waar gaan we naar toe, jongeman? Je rijdt hier op een rijwielpad. Dat is verboden, dus ik moet je bekeuren', werd mij op barse toon meegedeeld. Mijn slappe verweer dat ik me op een motor*rij*wiel voortbewoog maakte weinig indruk op de diender. 'Noem het hier een fietspad, dan weten de mensen tenminste waar ze aan toe zijn', riep ik nijdig. De gezagsdrager gaf geen krimp en ik werd zonder enig pardon op de bon geslingerd. In het jaarverslag van de Rijwielpadenvereniging Gooi en Eemland over 1964 vind ik mijn overtreding terug. Daar staat te lezen: 'wederom moeten wij u meedelen dat de politie van de verschillende gemeenten, waarin onze paden gelegen zijn, genoodzaakt waren enige honderden keren proces-verbaal op te maken tegen degenen die met hun voertuig, motorrijwiel of rijwiel met ingeschakelde hulpmotor, over onze paden reden. *'Enige honderden keren.'* De rijwielpadenvereniging, waarvan ik het bestaan niet kende, bestond vijftig jaar. Ik nam me destijds voor nooit meer over een rijwielpad te rijden.

We zijn nu veertig jaar verder. Ik woon

inmiddels al jaren niet meer in Amsterdam en neem bijna dagelijks de fiets om over de rijwielpaden te rijden. En ik stem van harte in met datgene wat het Goois Natuur Reservaat in 1992 in het Recreatieplan schreef: 'Het Gooi kent een zeer dicht fietspadennet. De combinatie van zowel recreatieve fietsroutes als gewone fietspaden en wegen die voor fietsers geschikt zijn maakt het Gooi tot een fietsparadijs'.

Dat niet iedereen altijd zo opgetogen is, bleek in augustus 2002. De milieudienst van de gemeente Hilversum kreeg toen een klacht over een aannemer die, in opdracht van het GNR en de Rijwielpadenvereniging Gooi en Eemland, in het Spanderswoud op een rijwielpad een onderlaag neergelegd had met daarin een hoeveelheid glassplinters. De geschrokken aannemer had later een toplaag over deze vervuiling aangebracht, omdat hij het glas niet meer weggeveegd kreeg. En dat kon, meende genoemde protestant, echt niet zo. De zaak werd nauwkeurig onderzocht en tot tevredenheid van alle gebruikers van genoemd fietspad opgelost.

Vertrouwen in de toekomst

De Rijwielpadenvereniging Gooi en Eemland, die momenteel zo'n 110 kilometer rijwielpad in de regio onderhoudt, is sindsdien in samenwerking met het GNR onverdroten verder gegaan met het ver-

nieuwen van de rijwielpadstoffering. Sinds jaar en dag waren de fietspaden verhard met een laag kleischelpen, maar die mogen thans nog maar in beperkte aantallen worden opgezogen uit de Waddenzee. Omdat ze tegenwoordig ook in dikke lagen onder huizen worden aangebracht om vochtoverlast tegen te gaan, en omdat ze in toenemende mate gebruikt worden bij tuinaanleg, werden ze voor de rijwielpadenvereniging veel te duur. Nu is er een goedkoper alternatief gevonden: Grauwacke. Dit paarsrode materiaal is afkomstig uit Duitsland en kan, als de laag dik genoeg is, waarschijnlijk twintig tot vijf en twintig jaar mee. Of de vereniging zelf ook nog zo'n lange toekomst voor zich heeft? De huidige voorzitter, mr. J.C. Posch denkt eigenlijk van wel.

Posch zegt: 'We hebben een lastige bestuurlijke periode achter de rug, maar alles staat nu weer op de rails. Zo hebben we nu een man uit de praktijk, de heer De Groot, directeur Ruimtelijke ordening, Openbare werken en Welzijn van de gemeente Huizen, in ons bestuur. Een slagvaardig bestuur is ook beslist noodzakelijk. We hebben ons zorgen gemaakt over het voortbestaan van de vereniging vanwege de beknotting door de overheid van de onderhoudsbijdragen. We hebben te maken met bezuinigingen van gemeenten en provincie. Een aantal gemeenten heeft al in 2003 per brief laten weten, dat voor 2004 of voor 2005 en later rekening moet worden gehouden met een 'nullijn' in de omvang van de subsidies. De provincie Noord-Holland heeft aangegeven niet te willen overgaan tot verdere verhoging van de subsidie en zelfs aangekondigd te denken aan een verlaging met tien procent in 2005 vanwege haar financiële situatie. We moeten nu praten als Brugman, bidden en smeken om geld. Dat is natuurlijk een ernstige ontwikkeling, omdat

in feite de overheid reeds 90 jaar heeft geprofiteerd van onze werkzaamheden. Dat ziet men ook wel. Het gaat meestal nog goed. Ze zijn ons goedgezind. We hebben geen overheadkosten. Dat is in deze tijden een pre'.

'We zouden wel wat meer leden willen hebben. Nu zijn dat er ongeveer 1800. Ons ledenbestand vergrijsst. We hebben een ledenwerfactie gevoerd. Die heeft wel nieuwe leden opgeleverd. Samen met de fietsenwinkels willen we nu een actie op touw zetten waarbij mensen die een fiets kopen een jaar lang gratis lid van onze vereniging kunnen worden. We hopen uiteraard dat ze daarna betalend lid zullen worden, maar je ziet ook bij ons, net als bij andere clubs, dat jongeren minder bereid zijn om lid te worden van een vereniging. Wie eenmaal lid is, is onze ervaring, is heel enthousiast. De leden zijn ook trouw. Zij betalen met hun contributies ongeveer vijftien procent van de onderhoudskosten. Nieuw is dat onze vereniging het beheer en onderhoud van alle paden sinds 1 januari 2004, onder ons toezicht en volgens onze richtlijnen, laat uitvoeren door het Goois Natuur Reservaat. Zestig procent van al onze rijwielpaden ligt binnen dit reservaat. Wij dragen er zorg voor dat de paden allemaal op dezelfde manier onderhouden worden. Het is nog een proef voor twee jaar, maar iedereen lijkt tevreden met de manier waarop het nu gaat. Dus als u vraagt of onze vereniging met enig vertrouwen de toekomst tegemoet kan zien, dan is mijn antwoord ja.'

Minder enthousiast

Minder enthousiast betoont zich een van de vroegere bestuursleden, mr. M. Tydeman uit Blaricum. Hij zegt: 'Onze opzich-

ter/uitvoerder Jan van Opzeeland, heeft enkele jaren geleden een ongeluk gehad. Een opvolger was niet direct te vinden. Het GNR heeft toen gezegd dat zij het gat wel konden opvullen. De huidige voorzitter is daar grif op ingegaan. Te grif, naar mijn idee. We hebben in het verleden al gezien dat tal van rijwielpadenverenigingen verdwenen in regionale natuurorganisaties. Ik vrees dat het huidige bestuur onze vereniging ook die kant wil opdrijven. Ik, en anderen met mij, zijn het daar niet zo mee eens. De vereniging ligt ons nog altijd na aan het hart. Wij willen de vereniging dan ook behouden, en niet uit nostalgie. Er zijn gelukkig nog geen controverses ontstaan, maar dat kan veranderen. Als dat gebeurt komen er misschien ook wel meer mensen naar de jaarverga-

deringen. Vroeger moesten we een zaal huren voor meer dan honderd man. Toen waren we ook bevreesd voor de mensen die de rondvraag domineerden en het ons als bestuur lastig maakten. Tegenwoordig komen er niet meer dan twintig leden en verloopt alles in een goedmoedelijke sfeer. Het zijn buitengewoon aardige, vriendelijke, opbouwende bijeenkomsten. Maar dat kan natuurlijk nog veranderen. De betrokkenheid van veel leden is nu wel enigszins gezakt, maar dan willen waarschijnlijk toch weer meer mensen meepraten in de vereniging. Precies zoals het hoort. Kijk, als de huidige voorzitter zegt dat de vereniging de honderd wel haalt, dan denk ik dat de naam nog zeker wel tien jaar behouden zal blijven. Maar de zelfstandige vereniging? Ik hoop het in ieder geval. En hoop, zegt men, doet leven.'

*Fietspaddus niet brommen
(particuliere collectie)*

Eerste paddestoel

De Vereniging voor aanleg en onderhoud van wielerveden in Gooi en Eemland heeft een lange geschiedenis. Deze vereniging werd immers al op 4 maart 1914 opgericht. Later veranderde de naam in Rijwielpadenvereniging Gooi en Eemland, maar het doel waarnaar zij streefde bleef hetzelfde. De vereniging stelde en stelt zich ten doel 'de aanleg, het onderhoud en de verbetering van rijwielpaden in Gooi en Eemland. Zij tracht dit doel te bereiken langs de wettelijke weg en wel door rijwielpaden aan te leggen, te onderhouden of dergelijke aanleg te bevorderen door de belangen van het rijwieltoerisme zoveel mogelijk voor te staan'. De oermoeder van vereniging is mevrouw J. Pos-Greidanus uit Baarn. Zij fietste bijna een eeuw geleden graag in de buurt van haar woning. De zandpaden door het

Bestuursleden van de oorspronkelijke A.N.W.B. kiezen het ontwerp voor de eerste paddestoelen in 1919 bij het Sint Janskerkhof te Laren. Onder hen waren ook oprichters van de Rijwielpadenvereniging Gooi en Eemland. De eerste paddestoelen stonden dan ook in het Gooi. (coll. ANWB)

bos en over de hei waren echter niet bepaald fietsvriendelijk te noemen.

De diepe karrensporen dwongen haar bovendien tot het maken van vreemde capriolen om niet met fiets en al ten val te komen. De lange rokken die zij, geheel volgens de toen heersende normen droeg, (een blote vrouwenenkel gold als onzedelijk), maakten het op- en afstappen er ook niet makkelijker op. Zij overlegde met haar echtgenoot, G.A. Pos, dagelijks bestuurslid van de Algemene Nederlandse Wielrijders Bond, ANWB, over haar problemen. Hierbij sprak ze de wenselijkheid uit om een veilige weg te krijgen tussen Baarn en Laren. Niet alleen zou die weg veilig kunnen zijn, tevens zou hij de ware toerist het genot bieden door een werkelijk schoon en rustig landschap te peddelen. Haar argumenten vonden bij hem een willig oor. Was het wonder dat het eerste pad dat later zou worden aangelegd van Baarn (nabij kasteel Groeneveld) via 't Bluk naar Naarden liep? Daar werden in 1919 ook de eerste ANWB paddestoelen geplaatst.

In het jaarverslag 1978 van de Rijwielpadenvereniging staat: 'Het is juist zestig jaar geleden dat in het Gooi met de plaatsing van ANWB-paddestoelen werd begonnen, nadat de toenmalige voorzitter

van onze vereniging, de huisarts dr. P.V. Astro, op het idee kwam om het eerste fietspad van de vereniging over de heide van Baarn naar Laren te bewegwijzeren. Hij bedacht daartoe de paddestoel die met enige correcties door de ANWB in beton werd uitgevoerd. Dit model is in de loop der jaren aangepast.' De allereerste paddestoel is met de aanleg van Rijksweg A 27 verdwenen, maar niet vergeten. Op 27 april 2004 is ter hoogte van het Sint Janskerkhof in Laren, op de plek waar in 1919 uit diverse modellen het definitieve ontwerp is gekozen, als herinnering aan deze plaatsnamenpaaltjes, een monument onthuld met een verhaal over het ontstaan van de ANWB-paddestoel en een nagemaakte ouderwetse wegwijzer.

Koninklijke waardering

Terug naar de tijden van weleer. De tijd waarin heer Pos voortvarend aan de slag ging en tamelijk snel de heren L. André de la Porte, P. Astro, A. Redele en W. Dicke, allemaal vooraanstaande leden van de ANWB, uitnodigde voor een vergadering bij hem thuis. Zij kwamen tijdens die bijeenkomst gezamenlijk tot de conclusie, dat 'waar de veiligheid voor wielrijders,

automobilisten, wandelaars op sommige wegen, bij voorbeeld de weg door Eemnes, door het steeds toenemende verkeer der motorrijtuigen in gevaar wordt gebracht, terwijl ook de daardoor opgejaagde stofwolken het wielrijden minder aangenaam maken, de ANWB wil trachten speciale wielervpaden te doen aanleggen in die streken waar dit mogelijk is, ten einde wielrijders rustig en veilig het aangename der schone natuur te laten genieten'. De heren wisten dat voor wielervpadenaanleg een belangrijk bedrag door de ANWB kon worden verstrekt, doch dat de steun van particulieren, verenigingen of gemeenten voor de aanleg gaarne tegemoet zou worden gezien, terwijl in elk geval voor onderhoud een vereniging een verplichting op zich moest nemen.

De bijeengekomen heren richtten hiervoor dus de Vereniging voor aanleg en onderhoud van wielervpaden in Gooi en Eemland op, zonder de initiatiefneemster ook maar te noemen. Dat verzuim werd tijdens het de viering van het twaalf en half jarig bestaan goedge maakt. Mevrouw Pos werd met een hartelijke toespraak benoemd tot erelid. In haar dankwoord herinnerde ze aan het gezegde dat 'de vrouw waarvan men het minste hoort spreken de beste huisvrouw is. En nu wordt zo over haar in het openbaar gesproken, terwijl zij zich er altijd op had toegelegd een goede huisvrouw te zijn'. Of haar dankwoord ironisch bedoeld was, vermeldt de historie niet. Dat de vereniging inmiddels de goedkeuring gekregen had om het predikaat Koninklijke te voeren is wel terug te vinden in de archieven. Daar blijkt ook uit dat het ledenaantal in 1915 tot 191 leden en begunstigers was gegroeid, maar dat dit aantal niet echt hard groter werd. 'Het aantal leden is schandelijk klein', constateerde het lid van het hoofdbestuur H.J. van Voorst Va-

der, tijdens het twaalf en halfjarig jubileum. Wel werd al snel een aanzienlijk bedrag aan particuliere giften bijeengebracht. Op 9 oktober 1915 schreef grootmeester Jhr. De Ranitz aan de voorzitter van de vereniging dat Hare Majesteit de Koningin Moeder een bedrag van vijftig gulden ten behoeve van de vereniging beschikbaar stelde 'als bewijs van belangstelling in uwer vereniging, waarvan zovelen genot hebben.'

Werkverschaffing

Hoewel de vereniging het tijdens de eerste wereldoorlog niet makkelijk had lukte het, dankzij samenwerking met steuncomités in de regio en met een werkverschaffingsproject, om binnen een jaar ruim dertig kilometer van het ontworpen rijwielpadennet tot stand te brengen. In een overeenkomst met Stad en Lande van Gooiland werd toestemming gekregen om fietspaden over de bij hen in particulier eigendom zijnde grond aan te leggen. Stad en Lande was de eigenaar van weidegronden en bijna alle woeste gronden in het Gooi. Deze eigendommen zouden pas na 11 november 1932 in handen komen van de op die datum opgerichte Stichting Het Gooisch Natuurreservaat. En ofschoon de totstandkoming van enige paden moeilijkheden heeft opgeleverd - zo wilde de eigenaresse van een stuk grond grenzend aan het Blindeninstituut in 1993 geen toestemming verlenen aan het plan om een fietspad over haar grond te laten lopen, omdat de waarde van de grond er aanzienlijk door zou dalen - mocht de vereniging meestal grote medewerking ondervinden van de eigenaren waarover de rijwielpaden lopen.

Hoewel. Oud-bestuursleden herinne-

ren zich dat het wel vaker lang duurde voor eigenaren overstag gingen en instemden met een rijwielpad over hun grond. Gemeentebesturen betoonden zich meestal makkelijker bereid tot samenwerking bij de totstandkoming van nieuwe paden. En die samenwerking werd alleen maar hechter toen er steeds vaker gemeentelijke diensten werden geprivatiseerd en het in goede conditie houden van de paden graag aan de rijwielpadenvereniging overgelaten werd. Na de tweede wereldoorlog, toen veel rijwielpaden er verwaarloosd bij lagen en er heel wat onderhoud gepleegd moest worden, ging het verkrijgen van het benodigde geld niet altijd van een leien dakje. 'Gelukkig kregen we een penningmeester die tevens bankdirecteur was. Die heeft ervoor gezorgd dat onze vereniging een krediet kon krijgen. Daarmee konden we het achterstallig onderhoud wegwerken'.

'Met de provincies Noord-Holland en Utrecht liep het overleg over subsidies in de jaren daarna overigens niet altijd even makkelijk', weet mr. Tydeman zich te herinneren. 'Vooral met de provincie Noord-Holland liep het nogal eens stroef. Daar beseften ze niet altijd dat in het Gooi, ver van Haarlem, ook fietspaden liggen. En met het ministerie moesten we soms ook lang onderhandelen, vooral toen daar een minister zat, nee ik noem geen namen, die transpirerende fietsers maar vies vond. We hadden heel wat argumenten nodig om overtuigend te zijn. Ach ja, ik heb wat meegemaakt met de vereniging, waar ik nu erelid van ben. Ik herinner me nog dat we zo'n twintig jaar geleden bij Soest een houten brug in een fietspad zouden plaatsen. Alle hoogwaardigheidsbekleders waren al enige tijd aanwezig, maar de brug kwam maar niet. Toen hoorden we van de politie dat door Soest een verdwaalde kraan met een brug

zwierf. Dat was me wat. Alle autoriteiten bijeen, maar geen brug. Gelukkig hebben we, veel te laat natuurlijk, die brug toch die dag nog kunnen plaatsen.' Mr. Tydeman kan er nog hartelijk om lachen.

Plezierige bezigheid

Inmiddels is het, op een klein rudimentair clubje in Drente na, de laatste vereniging in Nederland die zich daadwerkelijk bezig houdt met het in stand houden van een fietspadennet en af en toe zelfs overgaat tot het aanleggen van nieuwe paden. Asfalt zal daarbij, als het aan de rijwielpadenvereniging ligt, nooit in de natuur terechtkomen. 'Vroeger', herinnert mr. Tydeman zich, 'werkten we met leemgrind, maar dat was op een gegeven ogenblik op. We zijn toen overgestapt op kleischelpen uit de Wadden. Daar was niet iedereen gelukkig mee, want die schelpen zijn kalkhoudend terwijl de hei zuurhoudend is. Bij het Sint Janskerkhof heeft dat nog eens tot het merkwaardige verschijnsel geleid dat er een zeedistel in de hei groeide. Maar er was gewoon geen ander materiaal in die tijd. Als tussenproduct hebben we het nog met fijne rode steenpuin geprobeerd, maar daar zat veel glas in, dus kregen we klachten over lekke banden, en toen we daarna gebrande mijnsteen probeerden, bleek dat ook geen succes. Tegenwoordig hebben we dus de Grauwas. En die substantie zal er voor zorgen dat het voor de fietsende natuurliefhebber een plezierige bezigheid blijft. Want daar doen we het als vereniging natuurlijk allemaal voor. Mensen een plezier bezorgen. Dat was en is het voornaamste.'

Ruud Gortzak is oud-journalist van De Volkskrant

De Naardense Bijbel

Piet Leupen

Er is in dit najaar een merkwaardig fenomeen in ons land te constateren: ondanks alle ontkerkelijking en secularisatie verschenen in één maand - oktober - maar liefst twee integrale bijbelvertalingen. Eind oktober de *Nieuwe Bijbelvertaling* en twee weken daarvoor de in de titel genoemde *Naardense bijbel*. U zult zich wellicht afvragen, waarom in dit tijdschrift opeens aandacht besteed wordt aan een bijbelvertaling. Maar het in dit verband bijvoeglijk gebruiken van de stad Naarden blijkt, zoals we nog zullen zien, voldoende aanleiding om speciaal aan dit boek aandacht te besteden.

De ondertitel in het boek geeft aan wat de bedoeling van de auteur, Pieter Oussoren, Hervormd (moeten we nu Protestants zeggen?) predikant in Utrecht, en van zijn adviseurs is geweest: 'de volledige tekst van de Hebreeuwse Bijbel en het Nieuwe Testament.' De uitgangspunten voor deze vertaling worden uiteengezet door Klaas Smelik in een van de bijlagen achter in het boek. Het voert te ver om hier dieper op in te gaan, maar in het algemeen zou men kunnen zeggen, dat we hier te maken hebben met een 'Nederhebréeuwse' en 'Nedergríekse' bijbel waaruit hardop moet worden gelezen. De tekst houdt rekening met onze adem: wat op één adem wordt voorgelezen, staat ook op één regel. Zij probeert zo goed mogelijk aan te sluiten bij de talen waarin de bijbel geschreven werd: het Hebreeuws, Aramees en Koinè-grieks (het postklassieke Grieks). Woordvolgorde en

woordkeuze, economisch woordgebruik, kortom het handhaven van sfeer, vorm en opbouw van het origineel moeten in de Nederlandse vertaling zo goed als het kan behouden blijven, daarom sprak ik hierboven van het 'Nederhebréeuws' en 'Nedergríeks'. Dit lijkt allemaal erg moeilijk en vergezocht. Vandaar dat Willem

Abraham offert Isaak, gewelfschildering in de Grote Kerk te Naarden

(foto: collectie Fotostudio Vonk Bussum)

Ouweneel in de televisierubriek *Knevel op zaterdag* op 16 oktober jongstleden de vertaling als elitair bestempelde. Nogal kort door de bocht, omdat hij even later vertelde dat er ook nog een nieuwe versie van de *Statenvertaling* zou verschijnen, waarnaar hij zeer uitkeek. Alsof het archaische Oud-Nederlands van die vertaling niet elitair zou zijn!

Het beste is om de Naardense Bijbel gewoon ter hand te nemen en (hardop) erin te gaan lezen. Mij is het in ieder geval zeer befallen, maar ja, misschien ben ik een ouderwets man die in *Lukas 8: 8* toch liever de *Statenvertaling* ('wie oren heeft om te horen, die hore') of die van Ousoren ('wie oren heeft om te horen, die moet horen') leest dan 'wie oren heeft om te horen die moet goed luisteren' van de *Nieuwe Bijbelvertaling*. Er is natuurlijk nog veel meer over te vertellen, maar dat moet elders gebeuren, niet in een regionaal-historisch tijdschrift.

Het wordt nu dus tijd aandacht te besteden aan Naarden. Waarom wordt deze vertaling zo genoemd? Zeker, de vertaling werd vrijdag 15 oktober 2004 in de Grote Kerk gepresenteerd, maar dat is niet de belangrijkste reden. De oorzaak ligt in de keuze van de illustraties bij deze bijbel. Ze zijn alle 23 ontleend aan de gewelfschilderingen in de Grote Kerk aldaar. De in het boek opgenomen foto's van de gewelfschilderingen lijken soms wat minder scherp en roodbruin/grijsgroene kleuren overheersen, maar ik kan van hieruit niet goed beoordelen of dat aan de schilderijen of aan de druktechniek ligt. Ik ben er in ieder geval zeer tevreden over.

Miriam van Kampen en Truus van Bueren lichten in een artikel een en ander toe. In een uitgebreid notenapparaat citeren zij ook het artikel over de restauratie dat H. Janse voor TVE heeft geschreven.¹ Zij komen tot de slotsom dat er in

*Mozes ontvangt de Tafelen der Wet, gewelfschildering in de Grote Kerk te Naarden
(foto: collectie Fotostudio Vonk Bussum)*

de schilderijen veel en nauwgezet is gekopieerd. In een aparte bijlage geven zij daarvan een aantal voorbeelden. De huidige kunsthistorische conclusie dat deze schilderijen een gebrek aan creatieve spankracht en artistieke zelfstandigheid zouden laten zien getuigt volgens hen van een moderne visie en zal 'de' middeleeuwer in zijn tijd volstrekt niets gezegd hebben. Die was tevreden als hij begreep wat er verbeeld werd: de verlossing van de erfzonde door Christus. Er is iets voor te zeggen, al begint er bij mij altijd iets te kriebelen als er over 'de' middeleeuwer gesproken wordt. Die bestaat niet.

De gewelfschilderingen dateren uit het

begin van de zestiende eeuw (men neemt aan dat zij in 1518 gereed zijn gekomen) en zijn van de hand van een onbekende kunstenaar – zeker niet van Jacob Cornelisz. van Oostsanen, zo verzekeren beide kunsthistorici met argumenten.

Ze vormen afgezien van de laatste schildering (het Laatste Oordeel) steeds een bij elkaar passend paar van één voorstelling uit het Oude en één uit het Nieuwe Testament. De religieuze bedoeling is duidelijk. De passages uit het Oude Testament moeten gezien worden als vóórafbeeldingen, prefiguraties, van het Nieuwe Testament, of, anders gezegd, de voorstellingen uit het Nieuwe Testament zijn de vervulling van die uit het Oude. Zo staat naast de bespottung van Elisa de bespottung van Jezus, naast de hemelvaart van Elia die van Christus, naast Mozes die de tafelen der Wet ontvangt, de uitstorting van de heilige Geest. Ook de zeer bekende parallel van Abraham die gereed staat zijn zoon Isaak te offeren en Christus' kruisdraging ontbreekt niet.

Beide schrijvers merken nog op dat de combinatie van Mozes die bidt voor de overwinning op de Amalekieten met Je-

zus' gebed in de hof van Gethsemane ongebruikelijk is en voor zover bekend elders niet voorkomt.

Als deze historicus zulke – vaak voorkomende – typologieën ziet, vraagt hij zich steeds af, hoe het komt dat christenen eeuwenlang zo'n omgekeerde, verdraaide voorstelling van zaken konden hebben. Alle beelden uit het Nieuwe Testament zijn immers gevormd naar het voorbeeld van die uit het Oude Testament, want het Nieuwe Testament is veel jonger dan het Oude. Het zijn actualisaties van oudtestamentische verhalen met Jezus van Nazareth als centrale persoon. De typologieën geven dus in werkelijkheid precies het tegendeel van wat ze willen zeggen; de voorstellingen uit het Oude Testament zijn geen *prefiguraties* van die van het Nieuwe, maar de beelden van het Nieuwe zijn *postfiguraties* (nabootsing) van die van het Oude Testament.

Noot

1. H. Janse, 'De restauratie van de gewelfschilderingen in de Grote Kerk te Naarden', *TVE* 7 (1977) pp. 90-96.

Plannen Tijdschrift TVE 2005

TVE zal na een paar afwijkende jaargangen in 2005 weer vier keer uitkomen. In verband met TVE's jaarprogramma zal dit zijn in de maanden maart, mei, september en december. We hopen hiermee duidelijkheid te creëren.

Het nummer van mei zal onder anderen aandacht besteden aan het 35-jarig bestaan van onze stichting. Het september-nummer zal aandacht besteden aan het thema van de Open Dag: 50 Jaar Vestingmuseum Naarden. Zie ook pagina 311.

Bijdragen voor het nummer van mei worden verwacht voor 31 december a.s., te sturen aan het redactiesecretariaat. Zie colofon op pagina 312.

De redactie

De oostgrens van Holland langs het Gooi na 1300

Jaap Groeneveld

Over de grenzen van het Gooi is veel geprocedeerd en geschreven. Menigeen, en niet de eerste de beste, heeft er het hoofd over gebroken. Helaas is een aantal auteurs, waaronder Enklaar, te kort door de bocht gegaan. In deze bijdrage zal worden aangetoond dat het Baarnse Veen en de Vuursche meer dan een eeuw bij Holland hebben gehoord en dat de grens van het Gooi in die tijd niet dezelfde was als die tussen Utrecht en Holland. Hier volgt een totaalbeeld van de geschiedenis van de grenzen langs de oostkant van het Gooi tussen ca. 1300 en 1719. Het is het resultaat van een behoefte aan opheldering van een opmerkelijk grensverloop op een kaart van de landmeter Lucas Jansz. Sinck uit 1619 en andere kaarten. Het artikel tracht voorts een bijdrage te leveren in het meer op waarde schatten van zijn kaarten en die van anderen, waarin het bewuste grensverloop tot nu toe meestal voor incorrect wordt gehouden.

Hieronder zal gebruik worden gemaakt van een overzichtskaart, waarop alleen de werkelijke historische grenslijnen zijn aangegeven. Voor het betere begrip zal gebruik worden gemaakt van de nummers van de huidige grenspalen langs de Gooiergracht, hoewel de nummering van recentere datum is (1723). Zie gp 1 t/m 17 op de overzichtskaart. Als Eemnes wordt genoemd, dan wordt bedoeld het hele gebied van de tegenwoordige gemeente. Waar nodig wordt expliciet onderscheid gemaakt tussen Eemnes Binnen, Eemnes Buiten en Eembrugge.

De oudste grenzen

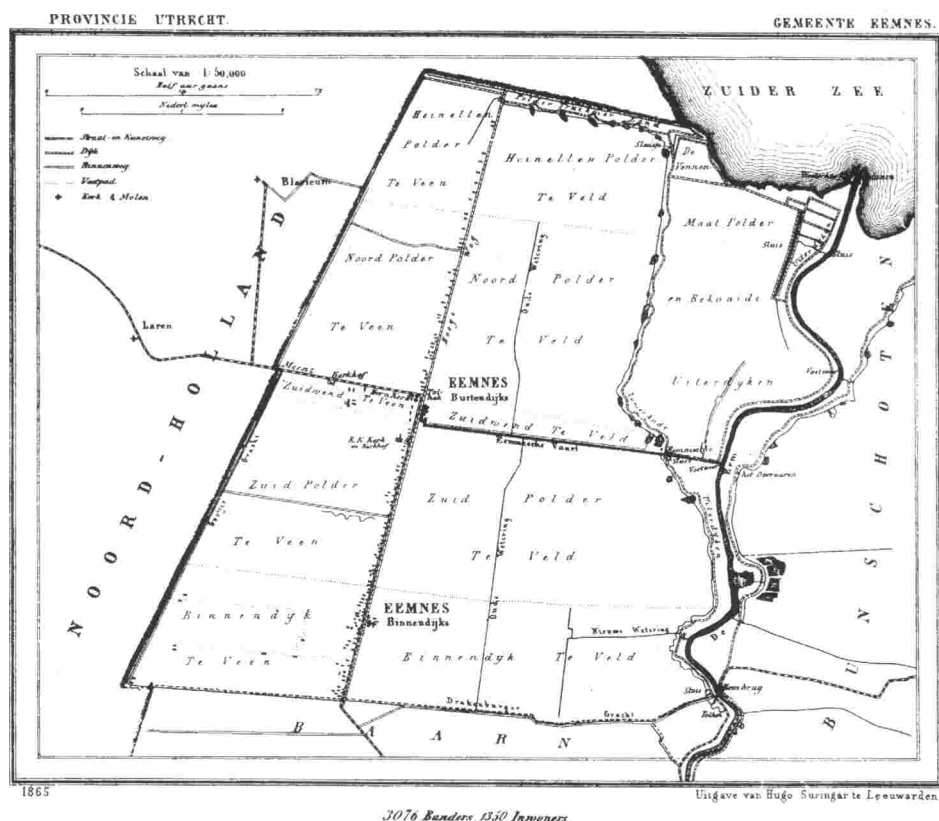
De grens van Holland en Utrecht aan de oostkant van het Gooi loopt tegenwoordig langs de huidige *Gooiergracht*. Dat is niet altijd zo geweest. Vanwege het veen, om de turf, en de macht is er veel onenigheid geweest over het grensgebied tussen de bisschoppen van Utrecht en de graven van Holland met hun belanghebbende ingelanden. Als men het wil hebben over de grens van het Gooi, dan komt men op de vraag wat de omgrenzing van het gebied van het *Naerdincklant* was, zoals het onder beheer was van de *abdij van de Vrouwen van Elten*, en waarover later graaf Floris V zijn rechten kon laten gelden. Over die tijd kan men slechts speculeren, want grenzen waren in de middeleeuwen niet scherp gedefinieerd. Er wordt soms gesuggereerd, zoals hieronder ook nog zal blijken, dat *tijnsplicht* zou kunnen wijzen op heerlijke verhoudingen. In dit geval met de abdij van Elten. Dat hoeft echter niet het geval te zijn. Hier laat ik het erbij, dat de omgrenzing ergens lag in de venen en moerassen rond het Gooi, langs de Vecht, bij Maartensdijk, achter Soest en langs de Eem. Kortom, niet exact gedefinieerd.

Oostholland bij Eemnes

Een oude specificatie van een grenslijn vindt men in 1331. Op 29 augustus werd verordend door bisschop Jan van Diest, die als een zwakke bestuurder bekend stond, dat de inwoners van *Eembrugge*

en Emenesse zich moesten houden aan de belofte om niet te gaan wonen aan de andere kant van *'alsulke pale ende grafte, als sgreven raed van Holland ende die van Goyland nu gheghanghen ende ghegraven hebben int vene doer ons erve ons ondanckens'*.¹ Overtreding werd bestraft met verbeurd verklaring van alle bezit in het Sticht. De tekst zegt niets over de exacte loop van de grens, maar dat wordt later duidelijk. Toen de grens was getrokken, waren de Eemnessers afgesneden van blijkbaar reeds door hen gebruikte grond. De graaf van Holland had er natuurlijk belang bij het gebied te laten ontginnen en er inkomsten uit te ontvangen

en de Eemnessers hadden belang bij en ervaring in het ontginnen en gebruiken van deze grond. Op 20 en 21 oktober 1339 werden documenten opgemaakt waarin allerhande zaken werden geregeld. Graaf Willem IV van Holland bood de *'scepene en die ghebuere van Emenisse'* aan om een stuk land te pachten in het veen, waarvan de omgrenzing op volgende wijze werd bepaald: *'over die roe in Ghoiland liggheende, op tnorende C [= 100] roeden breet, up tzuytende IIIe [= 300] roeden breet, ende dar roerecht doirgaende'*.² Dit gebied werd later *Oost-holland* genoemd. De *roe*, elders ook *ree* genoemd, is te begrijpen als de eerderge-

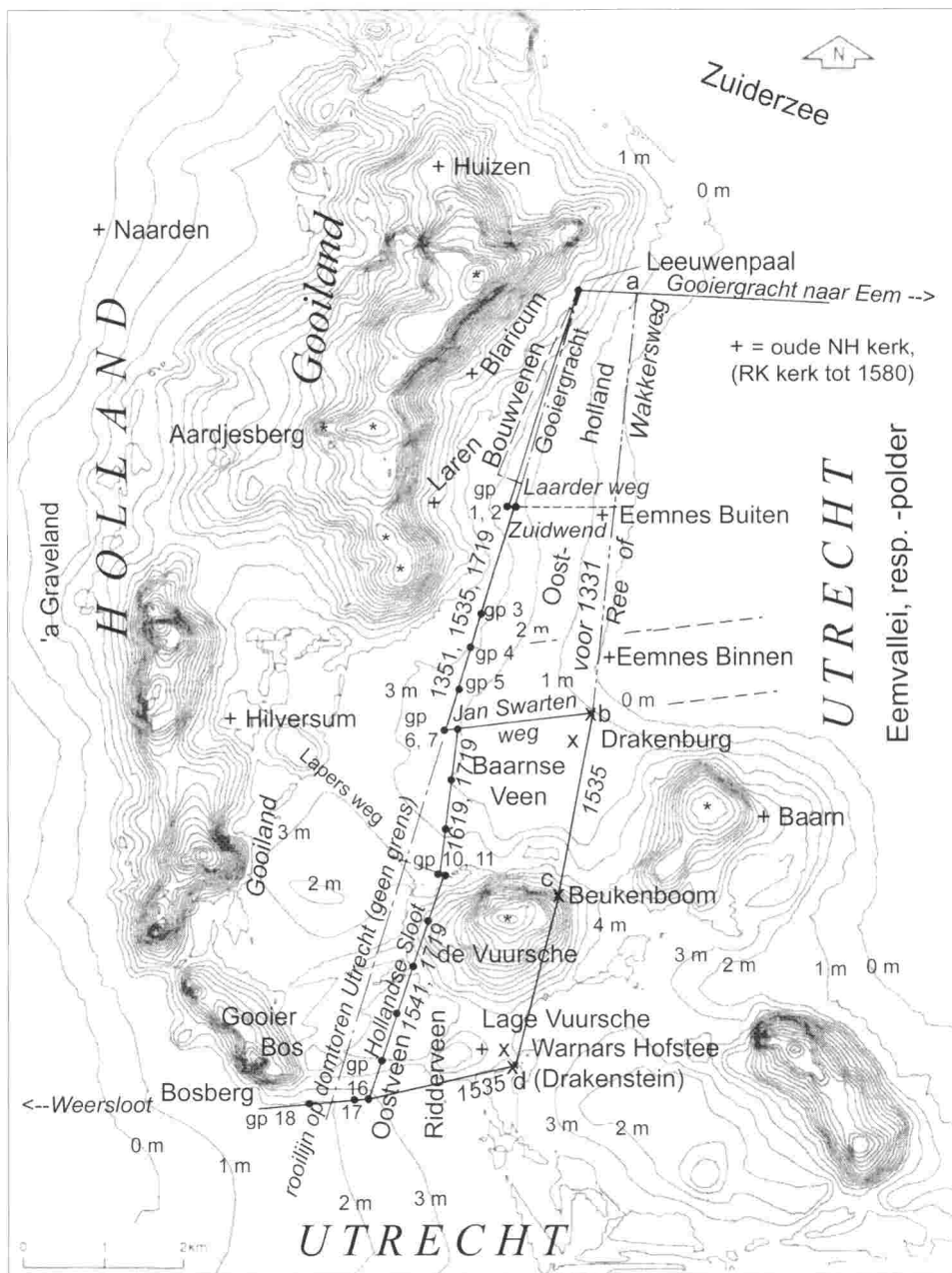
Alb. 1: De gemeente Eemnes in 1865 volgens Otto Suringar (coll. W. van Ijken). De Wakkerendijk wordt hier Hooge Weg genoemd.

noemde *grafte*, die we moeten verstaan als '*Ree of Wakkersweg*' in een later vonnis.³ Dat is de latere *Wakkerendijk*, afgeleid van *Wakkersweg*, waarin duidelijk de aanduiding van de grensfunctie doorschemert (vergelyk *Rading* en '*wacken*' = '*waken*')⁴ Er was ook vastgelegd dat de Eemnessers op het land zouden gaan wonen binnen een jaar na de dood van de zittende bisschop, Jan van Diest. Zij zouden dezelfde rechten hebben als de ingezetenen van Holland en zouden een eigen parochie stichten. Gerrit van Heemskerk, baljuw van Amstelland, werd opgedragen de Eemnessers die in Holland zouden komen wonen te beschermen.

De omgrenzing van het stuk veen is nog duidelijk terug te vinden in het verloop van de huidige grenzen van Eemnes ten westen van de Wakkerendijk. Met een Hollandse roede van 7,9 m komt men op respectievelijk 790 en 2370 m voor de afstanden van de noordwest- en de zuidwest-punten t.o.v. de Wakkerendijk, respectievelijk de lijnen *Leeuwenpaal* – a, en gp 6 – b op de kaart *Afb. 2*. Tegenwoordig is dat ten opzichte van de oostkant van de Wakkerendijk respectievelijk in het noorden (*tiorende*) ca. 900 m tot *Leeuwenpaal* en in het zuiden (*tzuytende*) ca. 2250 m tot grensmaal 6. Dit is gemeten langs de huidige gemeentegrenzen. Waar in het noorden nu 110 m meer is, is in het zuiden 120 m minder. Over zo'n afwijking hoeft men zich niet te verbazen na pakweg 700 jaar. Dit is ook afgezien van een korte verschuiving in de grenslijn (*inschinkeling*) bij de Laarderweg te Eemnes. Langs de besproken grens zijn drie *inschinkelingen*, die ook op overzichtkaart zijn te zien, gp 1-2, gp 6-7 en gp 10-11. Er is soms discussie over de zuidrand van dit gebied.

De Eemnessers zaten dus in een moeilijk

parket. Met de dringende behoefte om op hogere grond te komen, zaten zij tussen het water en twee vuren, de graaf en de bisschop, ingeklemd. Dit leidde natuurlijk tot problemen. Blijkbaar was een aantal van hen verhuisd naar het omschreven gebied, *Oostholland*. De krachtige bisschop Jan van Arkel (van 1342 tot 1364) accepteerde de afvalligheid niet en liet de bezittingen van de *Oosthollanders* afbranden in 1346. In 1348 was het weer raak. Het komt tot een treffen op een '*gruen velt*' in het '*wilde Baarnse bos*', waarbij de Eemnessers worden verslagen door de troepen van de bisschop. In 1349 beloofde hertog Willem V van Beieren, graaf van Holland, aan de bisschop Jan van Arkel tweemaal dat hij hem niet zal (laten) hinderen in zijn geestelijke rechten en hem die '*vrijliken zullen laten ghebruken in onsen ende onser hulper landen, in allen manieren als hi ende sine vordere, bisscoppe tUtrecht, dat gehadt hebben, (...) alsoe langhe als die vrede duert*'.⁵ Die duurde niet lang, want bisschop Jan wilde niet alleen de geestelijke heerschappij over dit gebiedje. Hij wilde daar ook de wereldlijke macht. De achtergrond van de twisten tussen de bisschoppen van Utrecht en de graven van Holland was dieper en groter dan betrekkelijk een stukje land bij Eemnes. Men moet zich realiseren dat de bisschop zeggenschap had over geestelijke aangelegenheden in Holland. De geestelijke organisatie in Holland had echter de neiging om zich ook met wereldlijke zaken te bemoeien. Dat was natuurlijk een doorn in het oog van de graaf. Na verschillende verwickelingen kwam het uiteindelijk op 15 mei 1351 tot een '*zoen*' tussen hen, waarbij de grens in het hier besproken gebied werd vastgelegd.⁶ In 1356 heropende Willem V echter opnieuw de twisten met een oorlog, maar de

Afb. 2: Overzichtskaart van het behandelde grensgebied (auteur). Hoogtelijnen ontleend aan W.H. Wimmers en R.R. van Zweden. De jaartallen geven het bestaan van de grens, hetzij de grens van Gooiland, hetzij de grens van Utrecht en Holland, sinds die tijd aan, tenzij anders vermeld. De grens tussen Holland en Utrecht liep sinds 1535 vanaf de Eem langs de hoekpunten a. Leeuwenpaal, gp 6, b. c (Beukenboom), d en 16. Deze bestond zeker tot ca. 1619 en hoogstwaarschijnlijk nog tot 1719.

uitkomst was dezelfde als in 1351.⁷ *Oost-holland* kwam definitief bij Utrecht en werd gewoon Eemnes, even afgezien van nu niet relevante lokale details. Dit gaf lange tijd rust in deze contreien.

De Leeuwenpaal

In of na 1541 werd in een memorie in het proces van Johan van Culemborg, heer van de Vuursche, gesteund door de Staten van Utrecht, eisers in de zaak tegen de inbreuk van de Gooiers op zijn goed, ingegaan op het plaatsen van de Leeuwenpaal. In 1356 werd op last van bisschop Jan van Arkel *'tscheytsel tusschen den gestichte ende Goylandt'* gemarkeerd, dat begon in het *'diep van de zee'*, zo ver als men gaan kon. Aan het eind werd een paal geplaatst en verankerd.⁸ De paal werd vanaf die tijd *Leopael*, nu *Leeuwenpaal* genoemd. De rooiïng van de grenslijn vanaf die paal zuidwaarts gericht, *'rayende linie recht langes die limieten van Eemness'*, linierecht vervolgend tot aan het Gooierbos, *'met oogherck ende radinge nemende op sinte Martenstorren (= Domtoren)'* te Utrecht.⁹ Men zal uiteraard de paal bij laag water hebben gezet. In de aangehaalde sententie wordt ook uitgelegd dat *'Emmenesse buyten sdijcx'* ten noorden van de dwarsdijk *'Zytwint'* (later verbasterd tot *Zuidwend*, nu ongeveer Laarderweg) een aanwas van aangeslibd land was, die later nog verder aanslibde. Hieruit kan men opmaken dat de zee hier ver het land in kwam en dat het kustland uit slikken en schorren bestond, vergelijkbaar met de buitendijkse randen van het wad, bijvoorbeeld de zuidkant van de Bosplaat op Terschelling.

Ten zuiden van Eemnes

Het lijkt alsof de grens ten zuiden van Eemnes daarmee ook gedefinieerd is. Al-

Atb. 3: De enige echte achttiende-eeuwse Leeuwenpaal anno 2004 naar het westen gezien (foto auteur). De dijk op de achtergrond is opgeworpen tegen verkeerslawaaï. Dertig jaar geleden had men nog onbeperkt zicht op de meent. Tot tachtig jaar geleden kwam de zee nog wel eens op bezoek.

om wordt altijd de rooiïng op de dom aangehaald als vanouds zijnde de grens. Dat is maar ten dele het geval. Vanaf 1356 is er nog veel te doen geweest om de grens langs het *Baarnse Veen* en *De Vuursche*. Bisschop Jan van Diest zou het *Baarnse Veen* aan Frederik heren Wernerszoon in leen gegeven hebben om daar turf te steken en het land te ontginnen. Hij was in 1330 schepen van Utrecht, in 1346 ridder en in 1350 schout van Utrecht. In 1359 nam zijn zoon Wer-

ner van Drakenburg voor de tijd van 28 jaar *De Vuursche* in pacht van het kapittel van St. Jan te Utrecht.¹⁰ Hij noemde zich *Heer van Drakenburg en Drakenstein. Werners (of Warnars) Hofstede*, waarnaar heel veel wordt gerefereerd, is de voorganger van *Drakenstein*. Een nazaat van hem vroeg opheldering over zijn rechten in het veen, blijkens een gelasting van Hertog Albrecht aan Jan Heenvliet, de baljuw van Amstelland en Waterland, op 3 mei 1397. Hij moest Frederik van Drakenburg met twee anderen van het gerecht van Amsterdam de grenzen van zijn gebied wijzen '*ende geven Vrederic voirs. volcomen oirloff ende consent. zijnen veen. (...) an te tasten ende die te graven ende te gebruycken tot sijnen beste proffijte*'. Frederik had de graaf van Holland lange tijd '*goedertierlijcken*' vervolgd en dikwijls aangetoond '*hoe dat hij veen leggende heeft te gader mit onsen goeden luyden ende ondersaten van Goylant*'. Hij wilde nieuwe bewijzen van afscheiding verkrijgen, omdat hij grote schade had geleden.¹¹ Hier is dus een indicatie dat het betreffende veen (*het Baarnse Veen*) op Hollands gebied zou liggen. Wat had hij anders met de graaf van doen? Hij zal aan het graven zijn gegaan rond 1400, want dit wordt aangehaald in een getuigenis uit 1502, waaraan de rentmeester van Kennemerland en Gooiland herinnerde. De zeer oude Gerbert Garbrantsz uit Hilversum, vertelde in 1471 dat ca. zeventig jaar eerder Frederik Jansz. van Drakenburg een brede gracht begon te graven vanaf de Leeuwenpaal.¹² Bekend is dat hij zijn veen wilde ontwateren en dat uiteindelijk via de *Drakenburger Gracht* heeft gedaan.¹³ Wijst dit erop dat de afwatering eerst moest plaats vinden via een voorloper van de Gooiergracht of heeft de getuige zich gewoon vergist?

Herinneringen vervaagden, markeringen verdwenen en de waarheid werd verdraaid in de richting van het eigen belang. De vele oorlogshandelingen in verband met de *Hoekse en Kabeljauwse twisten*, waarbij veel vernielingen werden aangericht, zullen geen goed hebben gedaan aan de herinnering, eigendomsbewijzen en andere documenten. In 1471 was er weer een hooglopend conflict. Gooiland claimde via de procureur van hertog Karel van Bourgondië (de Stoute) dat de Vuursche en het *Baarnse Veen* bij Gooiland hoorden, zoals wel zou moeten blijken uit oude scheidingen, markeringen en getuigenissen. Zelfs '*meer daertoe, want die van Baern geven tijns van hoeren [hun] venen ende lande der graefflycheit*'. De grens tussen Gooiland en Utrecht zou volgens de Gooiers moeten lopen van de Leeuwenpaal via de Vuursche naar *Werners hofstede*, verder recht toe op de voormalige *hofstede van Elten*. Het bleek dat de Hollanders geen deugdelijk bewijs konden tonen en evenmin de hofstede konden vinden, tot groot leedvermaak van de Utrechters.¹⁴ De plaats van deze hofstede is nog steeds in nevelen gehuld. Hij zou ruim genomen ergens ten zuiden van *Werners hofstede*, tussen Maartensdijk en Soest hebben gelegen. Hij is wegens de onduidelijkheid niet op de overzichtskaart aangegeven. De zaak bleef hangen,¹⁵ maar er zou toen reeds overeenstemming zijn dat de grens vanouds gezien moest worden langs en in het verlengde van de *Ree of Wakkersweg*, met dien verstande dat het voormalige *Oostholland* als een erkende hap daaruit aan de bisschop was toegekomen.

Perikelen in de zestiende eeuw

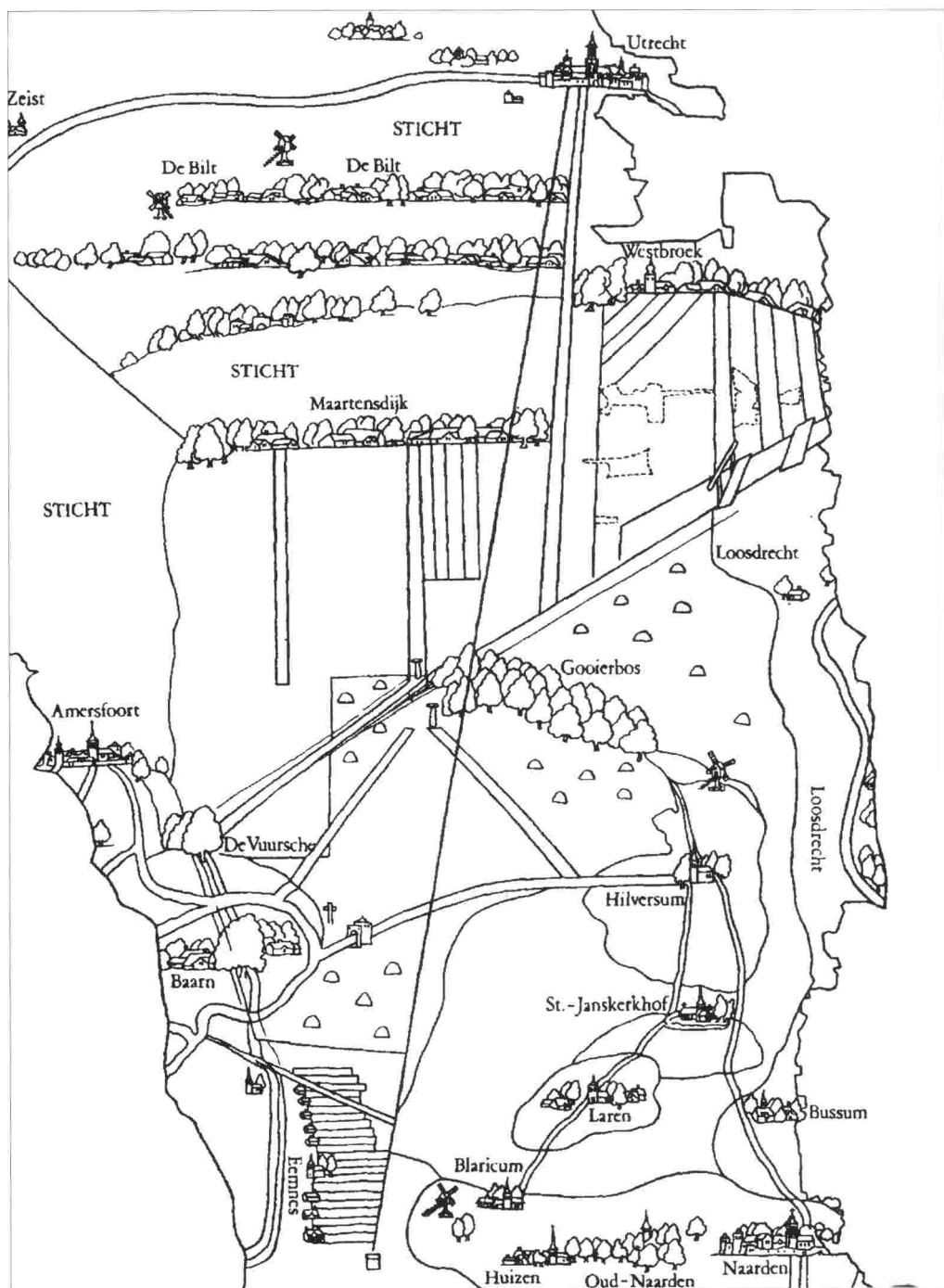
Op 5 november 1502 verschaft de Rent-

meester-generaal van Kennemerland en Gooiland, Jacob Jacobszoon, inzicht omtrent de moeilijkheden over de grenzen van Gooiland, omdat de Utrechters volgens de getuigenissen vele jaren het veronderstelde gebied van Gooiland waren binnengedrongen en in de venen hadden gegraven.¹⁶ Er worden verschillende getuigen aangehaald, waaronder de reeds genoemde en ook een voorbeeld waarbij een aantal paardendieven op *Werners Hofstede* werden vastgehouden om later in Hilversum te worden opgehangen. In 1520 dringt bisschop Philips van Bourgondië er bij de Staten van Utrecht op aan om advies te geven inzake de scheiding van Gooiland en Utrecht.¹⁷ Ook Holland was actief. Pieter Aelmansz., secretaris van Naarden, ging in 1525-1527 incognito op zoek naar de grenzen van het Gooi. Hij ontdekte zo dat de *hofstede van Drakenburg* tienden betaalde 'onder de linde van Baarn', waarmee gezegd zou moeten zijn dat deze met haar grondgebied, het *Baarnse Veen*, bij Gooiland hoorde. Verder ondervroeg hij een oude inwoner van de Vuursche over het ter kerke gaan. Deze antwoordde: '*neen wij en hoeren [horen] hier nergens in Sticht te kercken, ende souden wij elders van rechtswegen ter kercken hoeren, dat soude wesen in Goylant*'. De getuige, één van de zeer weinige inwoners, stelde: '*soude recht nae recht gaen, die Vuyts waer Holant*'.¹⁸

Duidelijke grens in 1535

Dit was omstreeks 1532 de aanloop naar het escaleren door de Gooiers met de procureur van Holland van de onenigheid naar de *Geheime Raad* (ook genoemd *Secrete Raad*, vergelijk *Raad van State*). Utrecht eiste dat de grens getrokken zou worden recht vanaf de Leeuwenpaal tot de hoek van het Gooierbos, ge-

richt op de Dom in Utrecht. Deze lijn is weergegeven in de kaart die is toegeschreven aan Cornelis Domisz. en/of Evert van Schaick.¹⁹ Een vereenvoudigde kopie van deze kaart is hier afgebeeld. De Hollanders eisten inmiddels dat de grens vanaf de uiterste zuidwestpunt van Eemnes (gp 6) naar de *Beukenboom* (c) op de Vuursche zou lopen en vandaar als eerder ge-eist. De *Geheime Raad* wees vonnis op 15 oktober 1535: Te weten van het midden van de waterloop aan de mond van de Eem, naar het westen tot aan de Leeuwenpaal. Van de Leeuwenpaal zuidwaarts lijnrecht op de domtoren, '*regard nemende, tot aan 't uytterste eynde van de Dorpen van Emenesse; item van 't voorschreven uytterste eynde van Emenesse tot aan de Ree, of Wackersweg toe*' (punt b), vandaar zuidwaarts tot aan de beukenboom op de Vuursche en dan verder tot aan *Werners Hofstede*. Vandaar gaat het westwaarts helemaal tot aan de *Weer*, langs de *Weersloot*.²⁰ Dit is duidelijke taal. Daarbij zijn betrokken Cornelis Domisz. en Evert van Schaick. Meestal wordt de kaart (abusievelijk) gebruikt om aan te tonen dat al vanouds de hele grens op de dom is gerooid. Dat gold echter maar voor een deel. Wie goed kijkt ziet naast een grensweg (dubbele lijnen) een derde lijn terwijl de grens ten zuiden van Eemnes ook is aangegeven. Dat is het officiële parcours van de grens, dat bij inspectie in 1536 werd afgelegd volgens het verslag van mr. Everaert Nicolai.²¹ De grens vormde een tamelijk rechthoekige S en sneed niet een groot stuk van Eemnes af, zoals nog in 1471 was voorgesteld door de Hollanders. Uitdrukkelijk werd verboden, ook voor de ingezetenen van Gooiland, om grond te gebruiken en profijt te trekken, voordat ze hun eigendomsrechten hadden aangetoond. Diegenen die dat aan konden tonen mochten de betreffende

Afb. 4: Overtrek van de kaart van Cornelis Domisz. en/of Evert van Schaick uit ca. 1539, zuiden boven (ontleend aan *De Vrankrijker*; zie ook noot 20)

gronden exploiteren, ongeacht of zij ingezetenen van het Sticht of Holland waren. Het vonnis is duidelijk in zoverre het de scheiding tussen Holland en Utrecht betreft, hoewel gerept wordt van de *Limieten van Goyland*. De nu ontstane nieuwe *limiet* is nog lang te zien op kaarten die afgeleid zijn van de kaart van Hornhövius (1599), zoals op de kaarten van B.Fz. van Berckenrode (1621, zie afb. 8)²² en W.Jz. Blaeu (1630)²³, echter ook met de rechte lijn van de *Leeuwenpaal* naar de hoek van het *Gooierbos* (hele *Gooiergracht*), zoals die door Utrecht werd geïnterpreteerd. Tot in de achttiende eeuw vinden men nog afgeleide kaarten met de van nu

afwijkende gewestgrens.²⁴ Het vonnis laat een duidelijke paradigma-verschuiving zien. Eertijds was het eigenlijk onmogelijk om grond te gebruiken in het rechtsgebied van een andere heer. Met het onder de heerschappij brengen van het Sticht onder Karel V, die tevens in 1528 de bisschop zijn wereldlijke macht afnam, was een situatie geschapen waarin dit mogelijk werd.

Eemnes in verweer

Het vonnis leverde ondanks de duidelijke taal toch problemen op. In de eerste plaats bij Eemnes. De Eemnessers hielden vol, dat men van de *Leeuwenpaal* tot aan

Afb. 5: Restant van de onofficiële grens tussen Eemnes Buiten en Blaricum tot 1535 genomen vanaf de Slotweg (foto auteur). Nog steeds is de sloot of oude kreek, die gericht is op de Leeuwenpaal achter de bosjes in de verte, zichtbaar aan weerszijden van de Slotweg. Rechts op de Bouwenen moet de hofstede Ruysendaal hebben gestaan.

de *Zuidwend* niet lijnrecht behoorde te rooien, 'hoewel die niet recht en gaat, behoorde [hij] voor 't gerechte scheytsel gehouden te zyn, also 't selve van allen ouden tyden voor het scheytsel beyden landen gehouden hadde geweest'. Dit gaat over de *Bouwvenen* te Blaricum. De betreffende scheidsloot zou een oude kreek zijn geweest, die gebruikt was als een natuurlijke grens. Hij is nog steeds te herkennen in het landschap en op kaarten. Vanzelfsprekend waren de Gooiers nu niet meer bereid om dit stuk grond af te staan. Er kwam al snel een akkoord tussen de partijen. De Eemnessers mochten de grond die reeds in gebruik was in dit gebied behouden tegen een jaarlijkse betaling van 'dertig placken erftijns' aan de keizer en twintig aan de rentmeester van Kennemerland [en Gooiland; JG]. Zij moesten de Gooiers, die grond hadden in dat gebied, met rust laten. Om te voorkomen dat vechtpartijen zouden voortvallen, zoals in het verleden, moesten de Eemnessers op hun kosten een rechte diepe scheidsloot van een roede (ca. 8 m) breed graven tussen de *Leeuwenpaal* en de *Zydwind* (nu Laarderweg). Die ligt er nu nog en in feite kan alleen hier gesproken worden van een *gracht*. De Eemnessers van *Buitendijk* waren hiermee tevreden. Dat probleem speelde niet ten zuiden van de *Zydwind*. Na een *inschinkeeling* van ca. 20 roeden (gp 1-2) naar het oosten moest vanaf hier de grens gerooid worden op de domtoren. De *sloot*, letterlijk zo genoemd, hoefde maar vier voet breed te zijn en twee steken diep.²⁵ Dit tweede stuk is sinds jaar en dag het enige stuk grens van de huidige vier delen dat op de dom is gerooid.²⁶

Oostveen en Ridderveen

De uitvoering van het vonnis werd ook aangevochten door de eigenaren van

grond in *Oostveen* en *Ridderveen*, de venen tussen Hollandse Rading en Lage Vuursche. Allereerst moet genoemd worden dat de nieuwe grens tussen Utrecht en Gooiland (lees Holland) over de Vuurse na inspectie in september 1536 akkoord was bevonden.²⁷ Het gaat te ver om alle verwickelingen te beschrijven. Uiteindelijk besliste in 1541 de *Grote Raad van Mechelen*, namens Keizer Karel V: 'Seggen en verklaren by onse sententie definitive voor recht, de voorsz. Sententie van onsen Secreten Rade gegeven, den 15 oct. Anno 1535 lestleden, beroerende de Limiten en bepalinge der Landen van Utrecht en Goyland (...)'. Dat is ook duidelijke taal. De grens van 1535 blijft gehandhaafd. Daarna komen echter twee additionele regelingen aan de orde. Hier nu eerst de scheiding van het veen bij het *Gooierbos* als onderdeel van het vonnis: 'Ende aangaande die van Oostveen en Ridderveen aan 't oostzyde van Goyerbosch' moest vanaf de uiterste boom van het *Gooierbos* (gp. 16) en de greppel komende vanaf *Werners Hofstede* een 'rechte raye en schynbaer scheydsel' gemaakt worden in ongeveer dezelfde richting als vanouds de greppel langs het veen van het *Convent van Oudwijk*, 'recht op langs het uytterste harde van den selven bossche, (...) continuerende deselve nieuwe raye linierecht op den selven cours tot aan 't harde van *Lapersweg*'.²⁸ In 1552 stelde de *Grote Raad*, na een eerdere afwijzing, Gooiland in het gelijk wegens onjuist uitvoeren van het vonnis, i.c. de grenslijn tussen de hoek van het *Gooierbos* tot aan het harde van *Lapersweg*. De grens was uitgezet langs het *Gooierbos* door grove misleiding van de landmeter Evert van Schaick. De Gooiers vreesden zo voor een waarde van f 200.000 aan 'beste venen' te verliezen. De voor de afbakening verantwoordelijke commissaris

Cranevelt had in Hilversum moeite om het vege lijf te redden.²⁹ Met *'het harde van Lapersweg'* zou volgens de eigenaren van het *Oostveen* zijn bedoeld *'het harde van de nieuwe weg'*, aan de kant van Hilversum.³⁰ Evert van Schaick gaf, toen hij de eed moest zweren, toe een fout te hebben gemaakt. De gedane executie werd vernietigd. De fout werd gecorrigeerd en de nieuwe scheiding werd gemaakt zoals die nu nog loopt (gp 11-16). Dit werd de grens tussen Gooiland en het *Oostveen*, niet die tussen Holland en Utrecht. Wanneer men dat onderscheid maakt, dan is het vonnis niet meer verwarrend en vallen allerhande zaken op hun plaats. Op deze zaak komen we nog terug bij de kaart van Sinck uit 1619.

Baarn en de Vuursche

In de sententie van 1541, voorafgaande aan het uiteindelijke vonnis, werd de Baarners het gebruik van de gronden beoosten de rechte lijn tussen de uiterste zuidwesthoek van Eemnes (gp 6) en *het harde van Lapersweg* (ca. gp 10) toegestaan. Er wordt gerefereerd aan zekere afspraken die gemaakt waren tussen de Grote Raad en de Baarners *'hangende den processe in date den 2e dach van April 1537'*. De Baarners hadden zich aanvankelijk ook niet onbetuigd gelaten in het proces en in de geweldplegingen tegen de Gooiers: zij doodden er één. Hun strijd lust kwam voort uit de vrees dat ca. duizend arme mensen geen mogelijkheden van bestaan meer zouden hebben als het *Baarnse Veen* aan de Gooiers zou worden toegewezen, terwijl het daarna wellicht ongebruikt zou blijven liggen. Ze zagen echter op tegen de lange duur van het proces en vroegen om de grond in erfpacht te verkrijgen. Dat werd hen toegestaan door Holland tegen een onbeduidende canon.³¹ Kortom dit was een soort-

gelijke regeling als met de Eemnessers in de *Bouwvenen* bij Blaricum en het onderstreept dat het gebied Hollands bleef, maar de Gooiers kregen geen recht om ten oosten over de *'rave'* te graven of enig profijt te genieten. Zij werden verplicht om de Baarners *'rustelijk en vredelijk te laten genieten ende gebruycken die erven en [omstreden] landen contentieux, binnen die Limiten voorschreven, als haar eygen goederen.'*

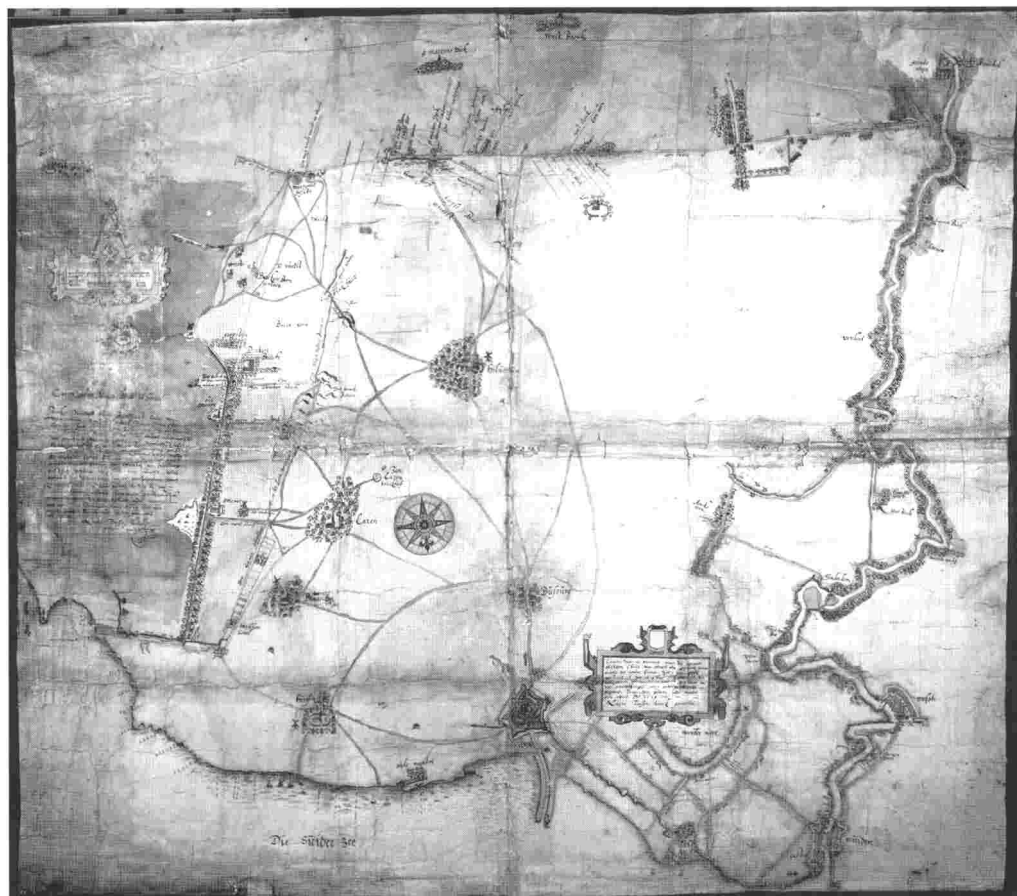
In december 1542 had Philips II de eigenaren van *Oostveen* en van *Ridderveen* een octrooi verleend om iedereen te *'appreghenderen'* (arresteren) die wederrechtelijk hun eigendommen aantastte. Ondanks dat het de Gooiers verboden was om eigendom over de *rave* (huidige *Hollandse Sloot* of *Gooiergracht* ten oosten van de *Bosberg*) te *'pretenderen'* en daar te komen om turf te steken, te plaggen, etc., bleven ze dat doen en gingen nog verder. Ze brachten ook schade toe aan de eigendommen van Jan van Culemborg, heer van Rijnswoude, de Vuursche, etc.. Zijn gebied lag voorbij de beide venen, voorbij wat nu de 'taartpunt' van de gemeente De Bilt is (eertijds ook Maartensdijk). Tot in de jaren na 1570 werden processen gevoerd door Jan van Culemborg en zijn weduwe Agatha van Alkemade.³² Bij herhaling moesten de autoriteiten de Gooiers terechtwijzen. In 1591 verzochten de Staten van Holland de Gooiers de grensmarkering opnieuw aan te brengen en te respecteren. Dagelijks werd deze echter gepasseerd voor het gewraakte doel.³³ De Gooiers leken moeite te hebben met het onderscheid tussen de grens van Gooiland en die van Holland. Het taalgebruik was in zekere zin verwarrend. Of was het gewoon 'boerenslimheid', gedwongen door het moeilijke bestaan? De eerder genoemde *rave* moet worden gezien als een lijn langs de huidi-

ge Gooiergracht en de Hollandse Sloot, terwijl met de *limiten* de grenslijnen van Holland en Utrecht bedoeld zijn. Deze lijnen zijn o.a. in de kaarten van Hornhovicus (1599) en Blaeu (1630) globaal weergegeven. De situatie was voor het *Baarnse Veen*, de *Vuursche* en stukken *Ridderveen* en *Oostveen* vergelijkbaar met Loosdrecht: wel bij Holland, niet bij het Gooi. Het was echter geen homogeen en verenigd rechtsgebied, zoals Loosdrecht.

Perikelen in de zeventiende eeuw

Twaalfjarig Bestand

Op basis van de verschillende bronnen lijkt het dat het *Oostveen* en het *Ridderveen* het meest attractief waren, want daar waren de meeste problemen. Er werd gesproken over '*beste venen*'.³⁴ In 1612 moest P.C. Hooft, de baljuw op het Muider slot er aan te pas komen. Deze poëtische man moest met dreigementen ko-

Afb. 6: Kaart van Sinck uit 1619, zuiden boven, aangaande grenskwestie van dat jaar (coll. Nationaal Archief, VTH 2582; zie noot 38)

men om de Gooiers te laten stoppen met het steken van turf in het *Oostveen* en het *Ridderveen*: geldboete voor de eerste reis, geseling voor de tweede, de galg voor de derde keer.³⁵ Toe maar! Het tijdstip ligt in het zogenaamde *Twaalfjarig Bestand* (1609-1621). Men had blijkbaar weer tijd voor dit soort zaken door de rust die voorlopig was teruggekeerd na de ontwikkelingen van de *Opstand* tegen Philips II. In 1617 escaleerde de zaak verder, want de geërfden van *Oostveen* beklagden zich weer over turfsteken, graven en zelfs het wegvoeren van schapen door de Gooiers blijkens een dossier van het *Kapittel ten Dom*.³⁶ Dit dossier wordt door Heringa omschreven als '*Stukken betreffende het proces, gevoerd voor het Hof van Holland door geërfden van Oostveen etc.*' Dit ondersteunt mijn redenering dat het ging om een aangelegenheid binnen Hollands gebied, die dus bij dat hof thuishoorde, hoewel de eisers Utrechters waren. De zaak zal wel aangekaart zijn bij het Hof van Holland, maar het is niet tot een vonnis gekomen, want dat is niet aanwezig. Het blijkt dat een jaar later de zaak in handen is van de Staten van de betrokken gewesten.

De Staten van Utrecht brachten de klachten over aan de Staten van Holland, die daarop P.C. Hooft om advies vroegen. Hij nam het voor zijn Gooiers op, want hij stelde vast dat de overtredingen wederzijds waren. Hij adviseerde op 15 juli 1618 aan de *Kamer Van Rekeningen*, om opnieuw grote misverstanden en daaruit voortkomende onlusten te voorkomen, het dienstig zou zijn '*te maecken [een] groepe van suffisante breedte en diepte met beplanting der aerde ter wedersijden op te werpen volgens 't versoeck der supplianten [= Oostveners] (...)*'. De Oostveners suggereerden dat de sloot, wallen en hagen op Gooise grond moesten komen,

omdat de Gooiers ook de gelegenheid zouden krijgen om zonder problemen hun vee op de verlaten en dus gebrakte grond langs de wal en haag te weiden, nota bene op de eerder illegaal door *Oostveners* ontgonnen grond! Een leuk staaltje van verkooptactiek, waar Hooft niet helemaal in mee gaat, want hij ziet een bezwaar in de kosten voor de Gooiers. Hij raadt aan om het werk stuksgewijs en met provisie te realiseren en snel een begin te maken. Verder adviseert hij om aan beide zijden commissarissen bij de respectievelijke Staten aan te stellen, die '*onderlinge souden mogen handelen en naer alsulcks ordere (...) op't stuck van de voorsz. groep of scheydsel, als tot onderhoudt van desselves en den goede nabuyschap wierd vereischt.*'

Activiteit in 1619

Dat laatste lijkt overgenomen te zijn, want op 5 maart 1619 werd een commissie van gedeputeerden van de Staten van Holland benoemd op advies van de *Kamer van Rekeningen*.³⁷ Dit waren gedeputeerden Nicolaes van den Bouckhorst, heer van Wimmenum, Nicolaes Wouters, burgemeester van Haarlem, mr. Adriaen Pauls, ridder en pensionaris van de stad Amsterdam, en tot slot mr. Nicolaes van Kinschot, advocaat fiscaal bij de *Kamer van de Rekeningen*. De commissie van Holland had ruime bevoegdheden. Zij konden onderhandelen, kaarten en limieten laten maken, en alles wat verder nodig was, waarvan zij wel rapport moesten uitbrengen aan de Staten. Er werd in overleg met de Utrechters een bijeenkomst gepland tussen 10 en 20 April 1619. In die maand heeft Lucas Jansz. Sinck, cartograaf, kaarten gemaakt van de grenzen van het Gooi met het Sticht, waarvan hier een fragment van één is afgedrukt.³⁸ Dat geeft duidelijk de grens

tussen Utrecht en Holland aan zoals die is gedefinieerd in 1535. Prominent aanwezig loopt vanaf de uiterste zuidwesthoek van Eemnes een lijntje naar het *Blockhuis*, vanouds aan de *Lapersweg*. Daarlangs staat veelbetekend '*Scheijt tussen Baern en Goijlant*', maar helemaal niets is aangegeven van de *raye* van 1541 langs het *Oostveen*. Mijn vermoeden is daarom dat het wel aangegeven stuk eerder niet duidelijk genoeg was gedefinieerd en dus onderwerp van discussie was.

Misschien is het idee van wallen toen toch op afwijkende wijze uitgevoerd. De oorspronkelijke kaart zou gemaakt zijn in 1620, maar die is verloren gegaan. Als de wal al voor 1619 aanwezig was, dan zou Sinck hem net als de *Gooier schans* op de kaart hebben gezet. Te belangrijk in dit verband om niet op te nemen. Ergo, de *Roeterswal*, die oostelijk van en parallel met de lijn tussen grenspalen 8 en 10 ligt,

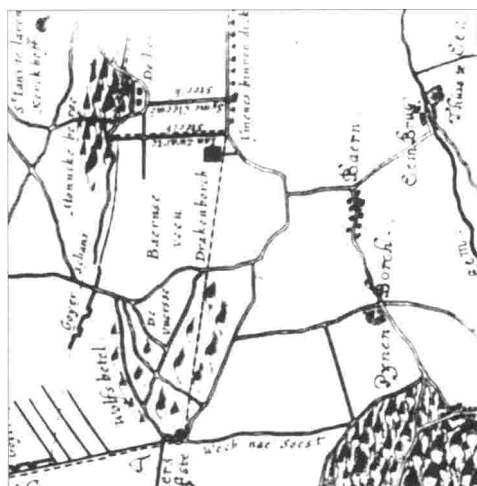
Afb. 7: Fragment van de kaart van Sinck (Afb. 6), de Vuursche en het Baarnse Veen, Hollands gebied, verduidelijkt met o.a. huidige grensmarkeringen (vergelijk Afb. 2)

is vermoedelijk gemaakt na april 1619 en voor 1621, hoewel de tijd van verwerking in de kaart wel erg kort is. Sinck was echter wel goed op de hoogte van de situatie in de omgeving.

Einde van alle onduidelijkheden in 1719?

Eén grens

Kos concludeert dat in het algemeen de *Erfgooiers* aan het langste eind trokken. Dat mag zo zijn voor het gebied waar de Gooiers hun gronden hadden, ten westen van de huidige *Gooiergracht*. Met dit overzicht is aangetoond dat de *Erfgooiers* daarbuiten wel meer wilden, maar al in 1535 op hun plaats zijn gezet, en daaraan regelmatig moesten worden herinnerd. In 1719 waren de Staten van Holland het eigennuttige en ongrijpbare gedoe in het Gooi zat. Dit was naar aanleiding van een kwestie binnen eigen gebied, de rechten van de *hofstede Oud-Bussem*.⁴⁰ Ook speelden er toch nog grensconflicten met anderen buiten Holland. Dat is voor mij reden om aan te nemen dat de definitieve grensregeling tussen Holland en Utrecht is blijven steken tot 1719. Dit leidde tot het in kaart brengen van alle gronden en hun gebruik, dus ook de grenzen van het domein van de *Erfgooiers*. In 1709 was het resultaat de namenlijst van *Erfgooiers* (1708) en de 'Caarte van Goijland A' 1709' van Justus van Broeckhuijsen. Op basis van die kaart, met enige correcties, is uiteindelijk in 1719 besloten om de grens vanaf de *Leeuwenpaal* bij de Blaricumse meent definitief uit te zetten. Merkwaardige uitstulpingen langs de grens met het *Oostveen* ten gunste van de Gooiers werden weer recht getrokken. Hiermee kwam het eertijds aan Holland toegewezen gebied aan Utrecht. De grens van Holland en Gooi-

Afb. 8: Fragment van de wandkaart van Holland door B.F. van Berckenrode, uitgave W. Jz. Blaeu 1621 (ontleend aan *Donkersloot-de Vrij*; zie noot 22). De orientatie is hier met het noorden boven. De grens van het Gooi is aangegeven, evenals die tussen Holland en Utrecht van 1535 tot 1719. De Roeterswal is de streep in het verlengde en ten noorden van de Gooierschans bij het Baarnse veen. De details komen ook voor op de kaart van Blaeu uit 1630 (zie noot 23).

land viel daarna samen en werd met allerhande details gedocumenteerd op de kaart van 1723 van Maurits Walraven. Op gedefinieerde punten werden grenspalen gezet met aan weerskanten de wapens van Holland en Utrecht, gericht naar het betreffende gebied. Tegenwoordig worden ze vaak abusievelijk allemaal wel *Leeuwenpalen* genoemd.⁴¹ Er is maar één *Leeuwenpaal*, de ongenummerde bij Blaricum-Bijvanck. Opvallend is de grotere dichtheid langs de grens van het *Oostveen*. Daar was dat nodig om geen excuus te hebben voor het niet kunnen zien. Volgens de definitie van de grens is alleen het stuk tussen de palen nr. 2 (aan Laar-

derweg, Eemnes) en nr. 6 (drie-gemeenten-punt Baarn-Eemnes-Laren, bij het voormalige theehuis *Heidebloem* en camping 't *Lacr*, gerooid op de lijn van de *Leeuwenpaal* naar de Domtoren te Utrecht. Voor de geschiedenis van de palen wordt verwezen naar publicaties van o.a. Rodenburg en Boekelman⁴¹, met waarschuwing voor enkele onjuistheden over de oude tijd.

Onduidelijke geschiedschrijving

Waren er geen onduidelijkheden meer over de grens van het Gooi en Holland na 1719, ze zijn blijven bestaan en gevoed in de geschiedschrijving over de periode daarvoor. Strikt genomen was de grens van het Gooi, in de zin van grens van het gebied van de *Erfgooiers* min of meer duidelijk sinds 1541. Vanwege de *Erfgooi-erskwesities* zal de aandacht vooral gericht zijn geweest op de omgrenzing van dat gebied. Stilzwijgend en sluipenderwijs heeft iedereen in de afgelopen eeuw aangenomen dat de grens van Holland aan de oostgrens dezelfde was als die van het Gooi. Tot besluit zullen een aantal auteurs aangehaald worden die op zijn minst dit aspect veronachtzaamd hebben.

Perk (1866) was sterk op het Gooi gericht. Hij noemde wel het feit dat de Baarners de [Hollandse; JG] grond in erfpacht kregen. Hij zal zich daarom wel impliciet bewust zijn geweest van de situatie maar ging er verder niet op in. Rodenburg, die Enklaars werk heeft bestudeerd en een interessant boekje heeft geschreven in 1938, is helaas over het vonnis van 1535 heen gelopen als zijnde een onduidelijk vonnis. Hij had op basis van Enklaars verwijzing naar het *Groot Utrechts Placaatboek* van Van de Water hetzelfde kunnen concluderen als hier is gedaan omtrent de grens van Gooiland en Holland tussen 1535 en 1719. Ook Enklaar⁴²

zelf maakte zich er in (zijn) deel I van de gerenommeerde *Geschiedenis van Gooiland* gemakkelijk van af met een tegenstrijdig stuk tekst. Daarin wordt de definitie van de grens uit 1535 aangehaald en hij verklaart onmiddellijk dit 'ongeveer de grens te zijn geweest, die nog de provinciën Noord-Holland en Utrecht scheidt'. Zij moeten hiermee anderen op het verkeerde been hebben gezet in latere publicaties. Van hen geen woord over de perikelen rond 1619. Het kan verklaard worden met de aandacht van Enklaar voor de rechtsbronnen. Voorts rept het *Groot Utrechts Placaatboek* niet over de periode tussen medio zestiende eeuw en de *Conventie* van juli 1719.

Raven brengt de zaak van de grenzen van de kaarten van Hornhövius (1599), Sinck en enkele anderen in 1954 aan de orde. Hij suggereerde ten onrechte, dat de grens van 1535 al in 1538 en 1541 is herroepen. Hij heeft als zovelen de nadere bepaling van de scheiding tussen de Gooiland en de Hollandse gebieden van de Baarners en Oostveners aangezien voor de herziening van de limietscheiding tussen Utrecht en Holland. Hij schrijft: 'Hoe komt het nu dat deze zo kortstondige grens van 1535 eeuwenlang het kaartbeeld bleef beheersen? Wij kunnen er slechts naar gissen.' Hij verklaart het met de suggestie dat Hornhövius net als Van de Water abusievelijk de 'onduidelijke' grensomschrijving van 1541 heeft aangezien voor dezelfde als die van 1535.⁴³ Hier mag nu worden geschreven, dat Hornhövius, Van Berckenrode en anderen het gebied dat Hollands was, maar niet Goois, precies omlijnd hebben. Raven was het slachtoffer van een collectieve blinde vlek.

Kaarten van Sinck uit 1619 zijn een aantal malen gepubliceerd als illustratie,⁴⁴ maar lijken tot nu toe niet op hun waarde

te zijn geschat. Dekker e.a. maken het helemaal bont met *'Deze Hollandse kaart van de limietscheiding tussen Eemnes en het Gooi uit 1619 (...) lijkt de smalle strook grond, die in 1535 alsnog aan de Eemnessers werd toegewezen, niet van harte als Stichts te willen erkennen.'* Daar ging het niet om en dat was al in 1351 geregeld. Het zijn in tegenstelling de Utrechters geweest die grote moeite hadden met het grensverloop. Maar al met al in 1619 benaderen de Staten van Holland en Utrecht elkaar als *'goede Vrund ende Nabuyeren ende Bontgenoten'*. Deze uitgljider bij de illustratie doet afbreuk aan Dekker's overigens goede verhaal. Zo blijven onjuiste zaken rondzingen door de

autoriteit van het gedrukte woord in overigens mooie boeken. Het gaat hier juist om een nauwkeurige kaart van een landmeter, die de grens van 1535 en het stuk van de scheiding van Gooiland binnen Hollands gebied vastlegt dat blijkbaar eerder nog niet was gedefinieerd. De kaart is zo nauwkeurig dat de verschillende punten en lijnen van de huidige grens en andere oriëntatiepunten praktisch exact overeenkomen met de huidige situatie. De verklarende tekst onder het linker cartouche, hoewel moeilijk leesbaar, vertoont de namen van de eerder genoemde commissarissen van Holland. In een volgende bijdrage zal nog eens op deze kaart worden terug gekomen.

Afb. 9: Vredig tafereeltje rond het kerkje van de Lage Vuursche, dat in 1658 op het terrein van 't Huys Drakenstein werd gesticht, door L.P. Serrurier (1731) naar Cornelis Pronk, 1691-1759 (coll. Utrechts Archief)

Vragen te over

Er zijn nog wel een paar vragen blijven hangen. Een belangrijke vraag is de positie van de mensen die in het omstreken gebied woonden, hoe weinig dat er ook waren. Bekend is dat vanuit Lage Vuursche gekerkt werd in Baarn, voordat daar een eigen kerkje was, en dat in Eemnes Binnen gekerkt werd door de bewoners (uit de omgeving) van Groeneveld en Drakenburg. Het was, zoals we zagen, een complex grensgebied waarover nog meer is uit te zoeken op bestuurlijk vlak. Hoe zat het allemaal met de *Heerlijkheid van de Vuursche*? In hoeverre werd er vanuit Utrecht aan de touwtjes getrokken omdat er Utrechtse grondeigenaren in het spel waren en, naar het schijnt, later meer Hollandse (Amsterdamse) eigenaren?

Met dank aan de heren J.A. Bakker en W. van Ijken voor diverse tips en hulp met bronnenmateriaal.

ing. J.J. (Jaap) Groeneveld is bestuurs- en redactielid van TVE. Daarnaast is hij actief in de Historische Kring Eemnes.

Bronnen

- Archief Stad en Lande in het Stads- en Streekarchief te Naarden
- C. Dekker en M. Mijnsen-Dutilh, *De Eemlandsche Leeghe Landen*, Utrecht 1995
- M. Donkersloot-de Vrij, *De Vechtstreek – Oude kaarten en de geschiedenis van het landschap*, Weesp 1985
- T. Coppens, *Baarnse lusthoven en hun bewoners*, Baarn 1990
- D. Th. Enklaar, *Middeleeuwse Rechtsbronnen van Stad en Lande van Gooiland*, Utrecht 1932
- D.Th. Enklaar en A.J.C. de Vrankrijker, *Geschiedenis van Gooiland*, deel I (D.Th. Enklaar), *De Middeleeuwen*, Amsterdam 1939 (Facs. herdruk Schiedam 1975)
- S. Groenveld en A.H. Huussen jr., *De zestiende-eeuwse landmeter Jasper Adriaensz. en zijn kar-*

tografisch werk in *Hollandse Studiën*, deel 8, Historische Vereniging Holland, Dordrecht 1975

- A. Kos, *De erfgooiers en hun gemene gronden; de namenlijst en kaart(en) 1708-circa 1740 – Wie bent u en wat heeft u?* in *Historisch-Geografisch Tijdschrift*, 22 (2004), p. 10-22
- J.M.I. Koster-van Dijk, *Gooilanders voor de Grote Raad 1470-1572*, nwe. serie nr. 3 in de reeks *Verzamelen en bewerken van de jurisprudentie van de Grote Raad o.l.v. prof. mr. J.Th. de Smidt*, faculteit der Rechtsgeleerdheid, Universiteit van Amsterdam, 1979
- C. Koeman, *Geschiedenis van de Kartografie in Nederland – Zes eeuwen land- en zeekaarten en stadsplattegronden*, Alphen a/d Rijn 1983
- J.V.M. Out, *Eemnes in de kaart gekeken, beschrijving van enkele topografische kaarten*, catalogus en beschrijving bij tentoonstelling Historische Kring Eemnes januari-juni 1999
- A. Perk, *Hortensius over de opkomst en ondergang van Naarden*, serie *Werken van het Historisch Genootschap te Utrecht*, nwe. serie no. 5, Utrecht 1866
- M. Raven, *‘De grens Gooi-Sticht van 1535’ in Maandblad van Oud-Utrecht*, 27 (1954) p. 94-95
- J.B. Rodenburg, *De grenzen van het Gooi (een historisch-geografische verkenning)*, Hilversum 1938
- A.C.J. de Vrankrijker, *Stad en Lande van Gooiland – Geschiedenis en problemen van de Erfgooiers 968-1968*, Bussum 1968
- W.H. Wimmers en R.R. van Zweden, *Archeologische en historisch-geografische elementen in een natuurgebied*, Wageningen 1992
- A. van der Zee e.a., *Eemnes – Geschiedenis en architectuur*, uit de serie *Monumenten-inventarisatie Provincie Utrecht*, Utrecht 1999

Noten

1. Enklaar, p. 11; eventueel ook Dekker e.a., p. 127
2. Idem, p. 12-19, voor de aanhaling p. 14
3. Van de Water, p. 119, *Sententie van de Secreten Raad* ..., 15 okt. 1535
4. Van der Zee, pag. 16-18
5. Enklaar, p. 20-21
6. Idem, p. 22
7. Idem, p. 119-132, *Memorie*, p. 122, nr. 10
8. Idem, p. 122, nr. 11; evt. ook Dekker e.a., p. 138
9. Idem, p. 122-123, nr. 13
10. Rodenburg, p. 8
11. Enklaar, p. 29-30
12. Enklaar, p. 100-105, *Informatie van de Rentmeester-Generaal van Kennemerland en Gooi-*

- land, in het bijzonder p. 102
13. C. Dekker e.a., p. 123-139
 14. Enklaar, p. 57-58, Verslag in het kapittelgeneraal, omtrent de onderhandelingen tussen Holland en het Sticht over de grenzen van Gooiland, 13 januari-21 juli 1472
 15. Idem, p. 119-132, Memorie, p. 124, nr. 26
 16. Enklaar, p. 100-105, Informatie etc., p. 101
 17. Idem, p. 105-106 *Sententie van de Secreten Raad* ..., 15 okt. 1535
 18. Koster-van Dijk, pag. 10-11; zie ook D.Th. Enklaar, 'Zestiende eeuwse wandelingen door Nederland', in: *Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap*, 54 (1933), p. 125-172, citaat op p. 138
 19. Kaart *De limieten van Gooiland en het Sticht* uit ca. 1539, vermoedelijk gemaakt door Cornelis Domisz. en/of Evert van Schaick; collectie Hingman, VTH nr. 2579, Nationaal Archief (NA), Den Haag, gemaakt in verband met de grenskwestie die liep bij de Geheime Raad en later bij de Grote Raad van Mechelen vanaf omstreeks 1532. Zie ook Groenveld en Huussen.
 20. Van de Water, p. 119 e.v., *Sententie van de Secreten Raad* ..., 15 okt. 1535
 21. Groenveld e.a., 140-148, noot 75: ARA (lees NA) Grafelijkheid van Holland, Rekenkamer nr. 755 b; het stuk telt 44 folio's, niet genummerd
 22. Donkersloot-de Vrij, p. 54-57: Wandkaart *Nova et accurata totius Hollandiae Westfrisiae topographia* door Balthasar Florisz. van Berckenrode, uitgave W.J. Blaeu, 1621. De kaart is opgedragen aan de Staten van Holland en West-Friesland, die 12 ex. van de oorspronkelijke kaart uit 1620 kocht, waarvan geen bewaard gebleven. De koperplaten zijn in 1621 verkocht aan W.J. Blaeu (fragment afgebeeld). In 1651 zijn de platen aangepast bij Nic. Visscher. De verkavelde omgeving van de Vuursche werd toen aangegeven, waarbij de grens van Utrecht en Holland uit 1535 is gebleven en die van het Gooi deels weggewerkt. De Roeterswal was toen niet meer zichtbaar.
 23. Kaart *Ultrajectium Dominium, exudit Guiljelmus Blaeuw*. In 1630 heeft Willem Jansz. Blaeu, zoals hij gewoonlijk wordt genoemd, deze kaart voor zijn wereldatlas *Atlantis Appendix* zorgvuldig na laten graveren van de kaart *Episcopatus Ultrajectinus* van B. Fz. van Berckenrode. (Koeman, p. 62-63 en Out, p. 8)
 24. Donkersloot-de Vrij, 9. 108-109, kaart in *La Hollande en 12 Feuilles* ..., door De Roy (niet Du Roy) in 1748
 25. Van de Water, p. 123 e.v., Accoord tussen Eemnes buitendijks en die van Naarden en Gooiland over verschillen bij de executie van de sententie van 15 oct. 1535, 30 aug. 1536
 26. Rodenburg, p. 39, III
 27. Van de Water, p. 120 e.v., Verbaal door mr. Everard Nicolai van de executie van de sententie van 15 oct. 1535, 24 sept. 1536
 28. Van de Water, 124 e.v., Sententie van de Grote Raad van Mechelen, 21 mei 1541
 29. Perk, p. 247
 30. Koster-van Dijk, p. 10-11, en Perk, p. 246-247
 31. Perk, p. 245-246
 32. Idem, p. 137-150
 33. Archief Stad en Lande, Bibliotheek, *Memoriaal van allerhande stukken toeserende de stadt Naerden en de Dorpen van Goylandt. Verzoek van de Staten van Holland betreffende de grenzen**, 5 augustus 1591 Den Haag, kopie van 8/25 1651 (in 1934 door D.H. Smit getranscribeerde versie)
 34. Perk, p. 247
 35. Archief van Stad en Lande, Bibliotheek, *Limieten van Gooiland 1612* (handgeschreven kopieën uit placaatboeken), p. 162 t/m 164, een brief van P.C. Hooft van 9 mei 1612 (het laatste stuk in het memoriaal)
 36. Heringa, *Inventaris Archief Kapittel ten Dom*, nr. 3681, dossier van het proces van 1617-1629 (Utrechts Archief; niet bestudeerd, voorlopig niet toegankelijk)
 37. Archief van Staten van Holland, Nationaal Archief te Den Haag, inv. nr. 52, 5 maart 1619.
 38. Lucas Jansz. Sinck, *Caerte daer in vertoont wort de Limite tusschen Sticht van Utrecht en Goylant vande Vecht tot aan de Suider zee*, Amsterdam 1619, manuscriptkaart, gekleurd, 125x 109 cm, het noorden onder, Nationaal Archief, VTH 2582 (ook 2583 en 2584 met verdraaide orientatie)
 39. Archief van Staten van Utrecht, Utrechts Archief, *De Letterkast der Staten*, inv. nr. 364/85, *Recueil nopens de limieten tusschen Goylant ende 't Sticht van Utrecht*, en 364/219, *Raken-de de nadere commissie tot de limietscheydinge tusschen Utrecht en het Gooi* (niet bestudeerd, voorlopig niet toegankelijk)
 40. Kos, p. 10-22
 41. o.a. W.A. Boekelman, *De Leeuwenpalen in het Gooi*. Laren NH 1985
 42. Enklaar & De Vrankrijker, deel 1, *Middeleeuwse Geschiedenis*, p. 119
 43. Raven, p. 94-95
 44. T. Coppens, p. 16. Afb. 4, en M. Donkersloot-de Vrij, p. 52-53, Afb. 7, tonen de versie van de kaart van L.J. Sinck uit 1619 met het zuiden boven (NA, VTH 2582) en C. Dekker e.a., p. 123-139. Afb. 66, toont een versie met het noorden links-onder (NA, VTH 2583). Zie noot 38.

Oproerigheid der boeren in Gooiland in 1588

Bas de Ligt

Nooit in het verloop van de zogenaamde Tachtigjarige Oorlog heeft de zaak van de opstand tegen Spanje er zo slecht voorgestaan als in het jaar 1588. Na de afzwering van Filips II als landsheer en de moord op Willem van Oranje was tevergeefs steun gezocht bij Frankrijk. De door koningin Elisabeth van Engeland te hulp gestuurde graaf van Leicester werd al snel meer als vijand dan als vriend beschouwd. Hij verliet ontgoocheld in december 1587 de Nederlanden, een bestuurlijke en militaire chaos achterlatend.

De tien jaar daarvoor door de Spaanse koning aangestelde landvoogd en veldheer Parma boekte intussen succes op succes, met als hoogtepunt de verovering van Antwerpen in 1585. Filips II was in 1587 al ver gevorderd met de vorming van een 'onoverwinnelijke vloot' om eerst Engeland klein te krijgen en dan definitief zijn gezag te vestigen in noordwest Europa, ook in de opstandige Nederlanden. De door astrologen voor 1588 voorspelde onheilen leken werkelijkheid te worden.

Weerstand en oproerigheid

In de bedreigde landen dwongen de vereiste defensieve maatregelen tot het opleggen van zware belastingen. Dat veroorzaakte natuurlijk veel weerstand en oproerigheid in onze streken, ook onder de boeren, die toch al veel te lijden hadden

van het krijgsvolk dat deze landen al zo lang onveilig maakte. De *eendracht*, die volgens het devies van de in 1579 gesloten Unie van Utrecht *macht* zou maken, was ver te zoeken. De combinatie van Spaanse dreiging en binnenlandse anarchie was wel geschikt om de nagestreefde onafhankelijkheid van de noordelijke Nederlanden voorlopig een illusie te laten blijven.

Net als in het latere 'rampjaar' 1672 was het volk *redeloos* en leek het land *reddeloos*, maar het allesbeslissende verschil was in 1588, dat de regering allerm minst *radeloos* was. 'Door de militaire successen van Maurits en Willem Lodewijk en door het politieke genie van Oldenbarnevelt ontstond in enkele jaren een levenskrachtige staat met een volkomen nieuwe staatsvorm: de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden', aldus de historicus H.P.H. Jansen. Maurits was sedert 1585, hij was toen achttien jaar oud, stadhouder van Holland en Zeeland. Zijn neef Willem Lodewijk was vanaf 1584, toen 24 jaar oud, stadhouder van Friesland. Oldenbarnevelt was 'landsadvocaat' van Holland vanaf 1586. In Gelderland en Overijssel was sedert 1583 graaf Adolf van Nieuwenaar en Meurs stadhouder; in 1585 werd hij dat ook van Utrecht. Van de vier genoemden is hij zeker wel de minst bekende.

Adolf van Nieuwenaar was afkomstig uit het protestantse geslacht der graven van Neuenar in Duitsland, geboren om-

Graaf Adolf van Nieuwenaar (coll. Iconografisch Bureau, Den Haag)

streeks 1545. Hij was getrouwd met de weduwe van de in 1568 op last van Alva in Brussel onthoofde graaf van Hoorne. Als stadhouder van Utrecht was hij aanvankelijk een aanhanger van de politiek van Leicester. Toen hij het bewind over de drie meest bedreigde provincies op zich nam deed hij dat als betrekkelijke vreemdeling. Hij was niet goed op de hoogte van de hopeloos-ingewikkelde toestanden hier, die het gevolg waren van de conflicten tussen democraten en aristocraten, tussen Calvinisten en meer vrijzinnigen, tussen Utrechters en Hollanders. Eigenlijk schijnt hij door Utrecht vooral te zijn aangezocht om de groeiende macht van Holland in te dammen. Dat was een beetje te optimistisch gedacht.

Wolvenjacht

In het voorjaar en de zomer van het roerige jaar 1588 leerde Adolf van Nieuwenaar in ieder geval de Vechtstreek kennen. Dat was onder meer bij gelegenheid van een door de overheid georganiseerde wolvenjacht. In het jaar 1587 waren volgens de geschiedschrijver Pieter Bor in zijn *Oorsprongh, begin en vervolgh der Nederlandsche oorlogen, beroerten en borgerlijke oneenigheden* grote troepen wolven uit Brabant en Vlaanderen door het oorlogsgeweld verjaagd, en die hadden hun heil gezocht in onder andere de bossen van het Sticht en Gooiland. De Utrechtse overheid zette in 1588 zelfs een premie van 30 gulden op een gedode wolf. Anno 2002 pleiten de jongerenbewegingen van de Partij van de Arbeid, het CDA en Groen Links in hun 'Paprika-akkoord' niet alleen voor legalisering van soft drugs, de gekozen burgemeester en een Europees netwerk van Zeppelins, maar ook voor 'herintroductie van de wolf in Nederland' [NRC, 21.01.2002].

Op 22 april 1588 had men duidelijk andere zorgen. Op die dag was een grote menigte boeren uit Gooiland bijeengekomen. *'gewapent met roeren en kaesbalckers omme den Wolff te jaegen'*. Blijkbaar hadden die niet alleen een afkeer van wolven, want ze hadden zich ook schuldig gemaakt aan *'insolenten'* (baldadigheden, onbeschaamdheden) ten opzichte van de jager van de graaf van Nieuwenaar, de Utrechtse stadhouder. Die hadden ze *'seer lelijck geslagen ende gesteecken, ende hem drie haesen afgenomen, dreijgende seer insolentelijck den persoon van Sijn Genade [de stadhouder] selver, vorders sommige van de ingesetens des Stichts van Utrecht dootgeslagen ende doorschoten, sommige geslagen ende met insolente woorden ge-*

dreijcht'. Op verzoek van de stadhouder benoemde het Hof van Utrecht een commissie die de zaak zou onderzoeken. Aan de resolutie daarover van 25 april 1588 zijn de bovenstaande gegevens ontleend.

Het is (mij) niet bekend wat de oorzaak of aanleiding voor de Hollands-Utrechtse gewelddadigheden is geweest. De drijfjacht diende toch een gemeenschappelijk belang. Het is niet ongebruikelijk, dat in een algehele crisissituatie, zoals die er op dat moment was, *gezagsdragers* en hun dienaren, in dit geval de stadhouder en zijn 'jager', als zondebok worden gebruikt. Dat is zelfs een beetje te begrijpen. Maar de reden waarom de *boeren en burgers* van aangrenzende provincies elkaar hier te lijf gingen is (mij, alweer) niet duidelijk, vooral niet in het licht van de hier volgende feiten.

Geheim accort

De bedreiging die uitging van wolven en allerlei vreemd krijgsvolk kwam voor de bevolking op het platteland, zoals al hiervoor gezegd, nog bij de zware druk van de belastingen in deze crisistijd. Het waren problemen die natuurlijk niet beperkt bleven tot alleen het Sticht of alleen Gooiland. In december 1587, dus nog ruim voor de ongeregelde heden bij de wolvenjacht, was er een geheim 'accort off verbont' gemaakt tussen de boeren van Loosdrecht en Hilversum in Holland enerzijds, en de boeren uit de Stichtse dorpen Westbroek en Achttienhoven anderzijds. Zij hadden daarbij besloten belastingbetaling tot op zekere hoogte te weigeren. Ook werd afgesproken dat ze zich desnoods met geweld zouden verzetten tegen overheidsingrijpen, en dat zij elkaar wederzijds te hulp zouden komen mocht die situatie zich voordoen.

Kort na de zo turbulent verlopen wolvenjacht van april 1588, die misschien nog als een uit de hand gelopen incident zou kunnen worden beschouwd, was er in de Utrechtse dorpen zonder meer sprake van '*wederspannicheijt van 't meerendeel van onze huijsluijden [boeren], die eenigen tijt geleden tot verscheijden reijssen [verscheidene keren] tot Hilversum en andere plaetsen in Goijlant zijn vergadert geweest, ende aldaer gecomplotteert hebben egheen schattinge off contributie te geven dan die gheene die zij bij tijde van Keijser Kaerl gegeven hebben*'. Dat was dus voor 1555, toen keizer Karel V afstand deed van de regering ten behoeve van zijn zoon Filips II. Daarna was de belastingdruk naar toenmalige maatstaven excessief toegenomen.

De wederspannigheid uitte zich in het feit dat veel Stichtse dorpen niet meer met hun produkten naar de stad kwamen, dat ze zich beschansten en met wachten versterkten. Dat alles gebeurde in samenwerking met de boeren uit Gooiland. Op marktdagen werd de toegang tot de stad belemmerd, werden schuiten beroofd en marktwaren in beslag genomen. Om de zaak niet te doen escaleren, hadden de Staten van Utrecht aanvankelijk een nogal coulante houding aangenomen, maar toen het gewenste effect daarvan uitbleef werd er tot actie besloten. Op 26 juni 1588 schreven zij aan de Staten van Holland, hun '*Edele, welgeboren, hoochgeleerde, frome, zeer voorsienige Heeren, vrienden ende ghunstige nabuijren*', over de uit de hand gelopen situatie: ten eerste om te vragen of die Hollanders niet eens een eind konden maken aan de '*conspiratie*' (samenzwering) van de Gooilanders, en vervolgens om te waarschuwen, opdat '*dese cancker nijet voort en gaet over die aengrensende dorpen van U.E.provincie*'.

Reactie van Holland

Op 3 juli kregen de boeren van Loosdrecht en Hilversum van de baljuw van Gooiland te horen, dat ze zich moesten onthouden van elke bemoeienis met de boeren in het Sticht, ongeacht welke afspraak ze daarmee ook zouden hebben gemaakt. Geholpen heeft het niet, want een dag later, op 4 juli, kwamen de Gooise boeren die van Westbroek gewapenderhand te hulp toen de graaf van Nieuwenaar orde op zaken kwam stellen. Bij die confrontatie viel een exemplaar van het Hollands-Stichtse boerenakkoord in handen van de Utrechtse stadhouders. Hij stuurde dat, samen met de bekentenis van een in Westbroek gevangen genomen Loosdrechtse boer en een lijst *'van de hoofden ende rotmeesters [hoofden van een groepje soldaten, hier van oproerkraaiers] van de selve twee dorpen'* aan

de Staten van Holland, natuurlijk met het herhaalde verzoek de Loosdrechters en Hilversummers tot de orde te roepen en te ontwapenen.

Het is nu wel duidelijk, waarom dominee Claes Jansen, *'de dienaar tot Loosdrecht'*, op 4 juli 1588 in de classicale vergadering in Amsterdam zich excuseerde *'met seker redenen dat hij seer qualick can commen op die classicale vergaderinghe ende derhalven begeert van die broederen zij willen hem hier in te gevallen sijn'*. Terzijde: de broederen vonden het goed, als het maar geen regel werd...

De Staten van Holland antwoordden die van Utrecht op 7 juli. Ze zouden er voor zorgen, dat alle verdere problemen betreffende de oproerigheid in Gooiland en andere aan Utrecht grenzende gebieden voorkomen zouden worden. Ook zouden alle complotten en afspraken die tussen de Hollandse en Stichtse boeren

mochten zijn gemaakt *'gescheurt ende gebroocken'* worden. Alle politie-instanties in Gooiland en omgeving werden daarom gelast de boeren te ontwapenen. De hoofdofficieren kregen opdracht te achterhalen wie de aanstichters en de leiders van de oproerlingen waren. Omdat de Spaanse bedreiging bij dit alles niet uit het oog moest worden verloren kregen de burgerlijke en militaire autoriteiten in de aan het Sticht grenzende steden de boodschap, dat zij goed acht moesten nemen *'tegens alle periculen van den vijant'*, die misschien gebruik zou willen maken van de chaotische toestand. Daarbij werd ook nog eens gewezen op *'periculen van inundatie'*, die dan ook Holland zouden treffen.

Anderhalve week daarna, op 18 juli 1588, namen de Staten van Holland het besluit een commissie naar Weesp en Muiden te sturen. De commissie bestond uit Gillis van Flory, procureur-generaal van Holland, met twee of drie ambtenaren, en jonkheer Willem van Zuijlen van Nijvelt, de baljuw van Gooiland. De opdracht was informatie te verzamelen over *'het feijt van die van Hilversum ende Loosdrecht, die elcks met driehondert hoofden hen tot Westbroeck en Achtienhoven souden begeven hebben met haerhuyder wapenen, tot resistentie van [om weerstand te bieden aan] Sijne Genade den Grave van Nieuwenaar.'* Verder moest de commissie nagaan of de personen op de lijst die de stadhouder van Utrecht had overhandigd inderdaad de aanstichters van de oproerigheid waren geweest; vervolgens of die van iemand daar opdracht toe hadden gehad, en tenslotte waarom de Hilversummers en Loosdrechters het bevel zich te onthouden van samenspannen met de Stichtse boeren niet hadden gehoorzaamd. Daarna moest schriftelijk verslag van de bevin-

dingen worden gedaan, opdat de Staten zouden weten wat hun te doen stond in deze kwestie. Per brief werd de inhoud van deze resolutie meegedeeld aan de Staten van Utrecht en aan de Utrechtse stadhouder, de graaf van Nieuwenaar. De laatste werd bedankt voor *'t goet debvoir bij hem gedaen'*, dat is voor zijn goede plichtsbetrachting. Intussen zeilde de Spaanse vloot haar ondergang tegemoet, zo rond eind juli, begin augustus.

De slag bij Westbroek

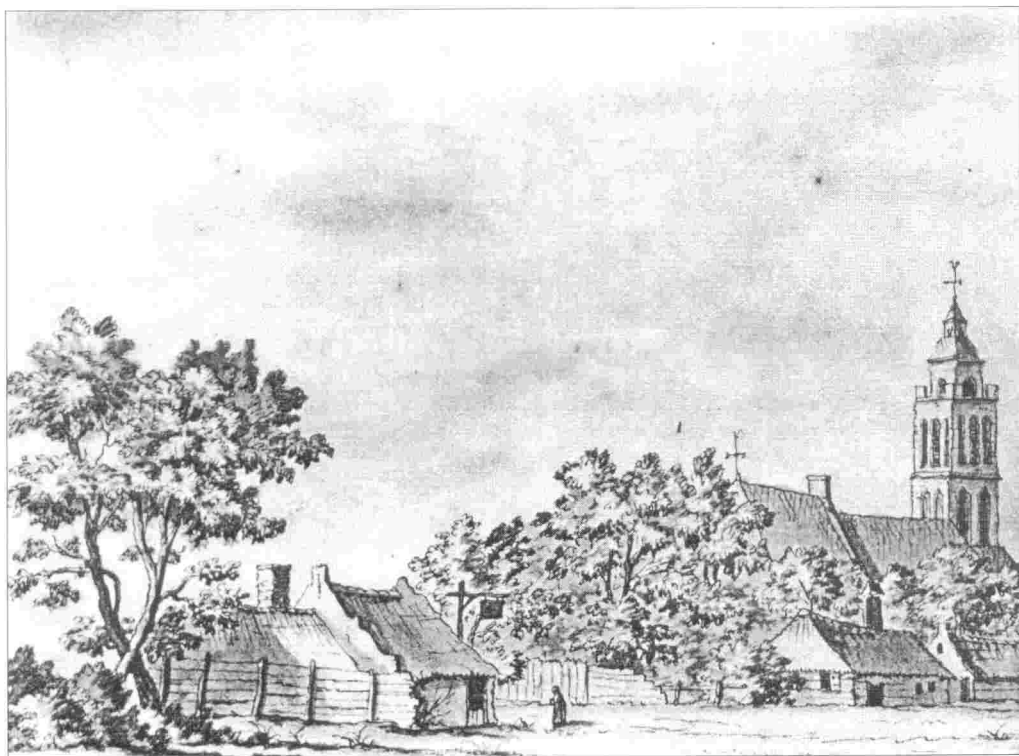
Het belang van de 'slag bij Westbroek' van 4 juli 1588 staat natuurlijk in geen enkele verhouding tot dat van de ondergang van de Spaanse Armada enige weken later. Maar terwijl over die laatste gebeurtenis bibliotheken vol zijn geschreven, is er in de geschiedenisboeken over de tegelijkertijd zich in deze regio manifesterende oproerigheid werkelijk helemaal niets te vinden, zelfs niet in een voetnoot. Niet in het al genoemde werk van Pieter Bor, en evenmin in E. van Meterens *Historien der Nederlanden en haar naburen oorlogen tot het jaar 1612*, of in L. van Aitzema's *Saken van Staet en Oorlog*, of in de *Historien onzes tijds* van L. Sylvius, die allemaal zeer gedetailleerd op de gebeurtenissen tijdens de Opstand ingaan. De grote politieke en militaire gebeurtenissen hebben de minder belangrijke regionale in diezelfde dagen totaal verdrongen in de aandacht van de eigentijdse en latere geschiedschrijvers. Alleen bij de Utrechtse advocaat en oudheidkundige Arend van Buchell (1565-1641), die een bekend geworden dagboek (*Diarium*) bijhield, in het Latijn, worden de gebeurtenissen in *'pagos Westbroeck et Aggerem Martinianum'* [in de dorpen W. en Maartensdijk] met enkele

regels genoemd: hoe Adolf van Nieuwenaar en Brakel de dorpen waren binnengevallen, die zich in de maanden daarvoor hadden beschanst, hoe ze gepoogd hadden zich te verdedigen, hoe er enige huizen in vlammen waren opgegaan, en hoe er aan beide zijden slachtoffers waren gevallen.

In een studie getiteld *Holland in beroering. Oproeren in de 17de en 18de eeuw* (Baarn, 1982) zegt de auteur Rudolf Dekker in zijn Slotbeschouwing op bladzijde 143: '(...) valt allereerst de afwezigheid van boerenoproeren op. En dit geldt niet alleen voor de door ons bestudeerde periode, ook voor de 17de eeuw komen er geen boerenoproeren voor. (...) Ook tij-

dens de Opstand bleef het rustig op het Hollandse platteland, de boeren waren meer slachtoffer van de oorlogvoering dan actief deelnemende partij'. Dat lezende ga je al gauw twijfelen, of de beschreven gebeurtenissen in het voorjaar en de zomer van 1588 wel een oproer genoemd mogen worden. De bewaarde archiefstukken gebruiken woorden als 'wederspannicheijt', 'complotten', 'conspiratie', 'rebellije' en, jawel: 'oproer' en 'oproerlicheijt'.

Dekker definieert een 'oproer' als 'een lokale actie van een groep van ten minste twintig personen die uiting geven aan protest dat doorgaans gericht is tegen de overheid en waarbij langer dan een

Westbroek in 1723 door L.P.Serrurier (coll. Utrechts Archief)

halve dag, maar niet langer dan twee weken achtereen de openbare orde wordt verstoord en geweld plaatsvindt' (p. 12/13). Het lijkt er op, dat we de hier beschreven gebeurtenissen inderdaad een 'oproer' mogen noemen, en dat we daarmee toch iets tamelijk uitzonderlijks in onze regionale geschiedenis hebben aangetroffen.

Onbekende afloop

Hoe het met de samenzweerders en oproerlingen aan beide zijden van de Hollands/Utrechtse grens is afgelopen weet ik niet. Ook van de door de Utrechtse stadhouder buitgemaakte naamlijst van 'rothoofden', de Loosdrechtse boerenbekentenis en de tekst van het accordo tussen de Gooilanders en de Utrechtse heb ik (nog) geen kennis kunnen nemen. Maurits, Willem Lodewijk en Oldenbarnevelt begonnen aan de successtory van de beroemde *Tien jaren uit de Tachtigjarige Oorlog 1588-1598*. De Utrechtse stadhouder Adolf van Nieuwenaar heeft dat niet meer beleefd. In 1589 al vloog hij de lucht in bij proefnemingen met geschut. Zijn stoffelijke resten zijn begraven in de Grote Kerk van Arnhem.

B. (Bas) de Lig, geboren in 1934 te Rotterdam, is redactielid van de Historische Kring Loosdrecht.

Bronnen en literatuur:

- Archief van het Hof van Utrecht, inv. nr 4-1, Resoluties van het Hof 1583-1811, fol. 30-32
- '*Stukken voor de geschiedenis van de jaren 1588 en 1589*'. In: *Kronijk van het Historisch Genootschap* gevestigd te Utrecht, 16 (1860), p. 149-155, 160-161
- Archief van de Staten van Utrecht, inv. nr 282-1
- Resoluties van de Staten van Holland, 1572-1795, inv. nr 23, Nationaal Archief, Den Haag
- Diarium van Arend van Buchell*. Amsterdam. 1907 (Werken Hist. Genootschap, 3^e serie, nr 21)
- F. Brand, 'Wolven onder ons.' In: *Historische Kring Loosdrecht*, 6 (1979), nr. 26
- Aleid W. van de Bunt, 'Adolf van Nieuwenaar en Meurs, Stadhouder van Utrecht'. In: *Jaarboek Oud-Utrecht*, 1953, p. 141-158
- Rudolf Dekker, *Holland in beroering. Oproeren in de 17de en 18de eeuw*. Baarn, 1982

De halsstarrige generaal en de arme weduwe

Jacqueline Lamers

Voor wie heilig gelooft in een groot leider en bereid is voor hem te strijden en zelfs te sterven, is het moeilijk het moment te herkennen waarop hij de wapens moet neerleggen. Jaren na de Tweede Wereldoorlog doken er in afgelegen gebieden nog oudstrijders op, die niet van overgave hadden gehoord of er niet van wilden weten.

Zo'n man was ook de Franse Generaal Baron Quétard de la Porte, in 1813 commandant van de stad Naarden. Napoleons legers hadden zich met grote verliezen moeten terugtrekken uit Rusland: het begin van het einde. In november 1813 was het bijltjesdag in Amsterdam; de Fransen begonnen zich op veel plaatsen in Holland terug te trekken naar het zuiden. Zo niet Quétard de la Porte. Op 17 november kondigt hij voor Naarden de staat van beleg af.

De belegeraars onder bevel van Generaal Krayenhoff, Commandant van de Stelling van Amsterdam, houden zich aanvankelijk rustig. De Franse bezetters krijgen de kans nog regelmatig uitvallen te doen, om brandstof en voedsel voor mens en dier te bemachtigen, maar ook om het schootsveld open te houden. De herberg Zandbergen wordt in brand gestoken, bomen worden omgehakt, er wordt geroofd en geplunderd, enkele buitenplaatsen lijden ernstige schade. De uitvallen eisen aan de Franse kant ook verliezen, zowel van doden en gewonden, als door deserteurs die wel degelijk beseffen dat het Napoleonische Keizerrijk op instorten staat.

De inwoners van de vesting Naarden beleven bange maanden. Wie niet genoeg voedsel in huis heeft krijgt het bevel de stad te verlaten. Van wie nog wèl wat heeft wordt door het garnizoen vee gevorderd, op kosten van de stad. Burgers tot 60 jaar worden in januari 1814 gedwongen te helpen bij het hakken van ijs in de grachten, om de belegeraars geen kans te geven de stad over het ijs te naderen, maar ook om te voorkomen dat deserteurs over het ijs ontsnappen. Daarom moeten ook alle ladders worden ingeleverd. Een man die het zonder ladder probeert, breekt bij zijn val op het ijs een been en moet zijn poging opgeven.

Generaal Krayenhoff doet in februari verschillende pogingen Quétard de la Porte tot overgave te bewegen, maar zijn afgezanten worden met geweervuur begroet. Vanaf half februari wordt de vesting regelmatig beschoten. Er vallen ook ongeladen granaten in de stad, met daarin kranten die melding maken van de val van Parijs en de benoeming van de Hertog van Angoulême tot koning van Frankrijk. Quétard de la Porte wil of kan het niet geloven en dreigt ieder die zulke berichten niet ongelezen bij hem inlevert met de dood. Ook deze poging van de belegeraars om de vesting tot overgave te dwingen mislukken. De Franse commandant blijft halsstarrig. Er rest Krayenhoff niets anders dan geweld. Er volgen vanaf begin april zware bombardementen en beschietingen, die in de stad veel schade aanrichten.

Op 5 mei 1814 wordt door een trompetter de komst aangemeld van een Franse hoofdofficier, die in opdracht van het nieuwe Franse gouvernement van Lode-wijk XVIII aan de Generaal Wapencom-mandant van Naarden order geeft de be-zetting van de stad op te geven. Eindelijk staakt Quétard de la Porte zijn verzet en gehoorzaamt aan het nieuwe Franse ge-zag. De tricolore op de toren wordt ver-vangen door een witte vlag; in de ochtend van 12 mei trekken de Fransen de stad uit. Twee uur later komen de Hollandse troepen Naarden binnen.

Burgerij betaalt het gelag

Rust en vrede zijn hersteld, maar de scha-

de voor de burgerij in en rondom de ves-ting is groot. Van de 391 huizen in de stad zijn er 227 licht of zwaar beschadigd. Voor vergoeding van goederen die de Fransen gerequireerd of gewoon gestolen hebben moet de stad zelf opdraaien. En de stad is arm. Veel gegoede burgers hebben de stad verlaten of doen dat alsnog. Het Pro-visionele Bestuur van Naarden besluit in de vergadering van 16 mei een Commissie te benoemen die naar 's Gravenhage zal reizen om aan 'Z.K. Hoogheid Onze Ge-liefde Souverein' hulde te brengen en de inwoners van de stad, die zozeer geleden hebben, in zijn bijzondere protectie aan te bevelen, 'alsmede om eenige Schade vergoeding te verzoeken voor de ongeluk-kige Inwooners dezer Gemeente'. De Commissie reist af en hoort in Den Haag

N° 53
truije burger bekent als dat sey de 16 february
het ongeluk ge hat heft meges het bommersamen
har 2 kinderen ongelukkig verlooren heft
met beddegoed en huys meubelen meyn fersoch
is frindeleyk of de heeren soghet blieffen
te wesen en bedenken meyn tog want ik siet
in een alder narsten rampsalig stat ik
schat meyn ongeluk op de somma jon 30 gl
N° 53.

Het briefje van Truije Burger (coll. Stadsarchief Naarden)

tot zijn leedwezen dat Z.K. Hoogheid de vorige dag naar Parijs is vertrokken. Bij een tweede bezoek meldt de Commissie zich bij de Gouverneur van Holland voor het Noordelijk Gedeelte om advies. De Gouverneur acht het gezien de slechte financiële situatie van de stad redelijk, dat Naarden zich met een schriftelijk adres tot Z.K. Hoogheid wendt, met opgave van de schade die beleg en bombardement hebben aangericht. De Commissie doet in de vergadering van 26 mei verslag van zijn bevindingen, waarop het Provisioneel Bestuur van de stad besluit tot een publikatie, waarin de inwoners van Naarden en Bussum wordt gevraagd binnen enkele dagen een opgave te doen van de geleden schade.

In het Stadsarchief van Naarden vertolken deze schademeldingen naast materieel verlies ook veel ander leed dat de inwoners gedurende zes maanden belegering hebben ondervonden. Boeren zonder wintervoorraden en vee, en burgers van wie het huis is verwoest of geplunderd doen een kostenopgave van hun verliezen. Sommigen schrijven het verzoek zelf; wie niet kan schrijven tekent onder getuige met een kruisje.

Persoonlijk leed

Treffend is het briefje van de weduwe Truitje Burger. Ze schrijft dat ze bij het *'bommersument'* van 16 februari twee kinderen heeft verloren, alsmede enig beddegoed en meubelen. Ze verkeert in een allernaarste rampzalige staat en schat haar ongeluk op dertig gulden. Wie dat leest vraagt zich af hoe het haar verder is vergaan.

Truitje, op 27 januari 1776 Rooms Katholiek gedoopt als Gertrudinis, dochter van Joës Burging en Gertrudis Smelting,

trouwt op 23 september 1798 met Johannis Scheelink uit Pommersheim in Duitsland. Als Johannis in 1809 sterft zijn er drie kinderen: Geertruy, Joannes en Jacobus. Het zijn de twee jongetjes die Trui verliest bij het bombardement van 16 februari; ze zijn 13 en 9 jaar. Geertruy is dan al 14.

Er zijn enkele verslagen bekend over het beleg van Naarden. Nog kort geleden heeft het Stadsarchief er weer een verworven. Ze vormen over het algemeen een vrij zakelijke opsomming van feiten: uitvallen van de Fransen, vorderingen van voedsel, vee en drank, maatregelen van de Commandant, beschietingen en de gevolgen daarvan. De dood van een dienstmeid wordt in meer dan een verslag als nuchter feit vermeld, maar ook wordt het bombardement van 16 februari door alle schrijvers genoemd, *'waardoor de kerk en enige huizen veel schade hebben geleden en er zijn ook 2 kinderen van een weduwe doodgeschoten'*. Het lot van Truitje en haar kinderen doet *'het hart van een ieder wien deeze verbrijzelde kinderen gezien heeft [moest] inkrimpen bij het beschouwen van dit waarlijk treurtoneel'*.

Het leven was hard, maar het moest geleefd worden. Truitje hertrouwt op 31 juli van hetzelfde jaar met de 18 jaar oudere Willem Pronk, van beroep daghuurder, wiens vrouw Grietje Elzebos een half jaar daarvoor gestorven is. Truitje, van beroep werkster, overlijdt in 1826, vijftig jaar oud. Willem overleeft haar nog vier jaar.

Over Truitjes dochter Geertruy is in de Naardense archieven nog geen spoor teruggevonden. Over schadevergoedingen aan de gedupeerden van het beleg wordt door het bestuur van de totaal ontredderde en straatarme stad nog maandenlang gedelibereerd. Maar of Truitje haar dertig gulden heeft gekregen is voorsnog onduidelijk.

Goois Museum en Dudok Centrum worden Museum Hilversum

Ed van Mensch

Na een lange voorgeschiedenis wordt de realisatie van Museum Hilversum steeds concreter. De eerste plannen dateren al uit 1998. Museum Hilversum is ontstaan uit de samenvoeging van het Goois Museum, het regionaal cultuurhistorisch museum in het oude raadhuis aan de Kerkbrink, en het Dudok Centrum, het architectuurcentrum in het Raadhuis aan het Dudokpark te Hilversum.

Voor het nieuwe museum is achter het oude raadhuis door de architect Hans Ruijsenaars een nieuw tentoonstellingsgebouw van drie verdiepingen neergezet. De presentatie in het Raadhuis over het leven en werk van de architect W.M. Dudok en de restauratie van het raadhuis blijft op deze plaats gehandhaafd.

Museum Hilversum zal aandacht gaan besteden aan de architectuur in Nederland van na ca. 1880, gekoppeld aan de architectuur in Hilversum en aan de cultuurhistorie van Hilversum en omstreken. De middelen die daartoe gebruikt zullen worden zijn: tentoonstellingen, informatieverstrekking, activiteiten in het museum zoals lezingen en discussiebijeenkomsten en zeker ook activiteiten buiten het museum, zoals excursies en rondleidingen door Hilversum.

De plannen rond Museum Hilversum zijn verwoord in het bedrijfsplan Museum Hilversum, waaronder de doelstelling: *'Museum Hilversum wil de bezoeker de waarde van de omgeving laten beleven. Museum Hilversum gaat daarbij uit van een gevarieerd programma met een wisse-*

lend aanbod aan activiteiten. Het zwaartepunt van de presentatie en activiteiten komt te liggen bij de leefomgeving. Hilversum en omgeving als bijzondere plek op het terrein van architectuur, stedenbouw en landschapsinrichting'.

Hieronder volgt een korte schets hoe het museum eruit gaat zien.

Begane grond oude raadhuis

Bij binnenkomst wordt de bezoeker geconfronteerd met een breed aanbod. Er is een winkel, een VVV, op de leestafel liggen de laatst verschenen periodieken over architectuur en historie van Hilversum en het Gooi, waaronder natuurlijk ook het laatste nummer van TVE, en er is een mogelijkheid om bijvoorbeeld een kopje koffie te nuttigen. Voor het zelfstandig zoeken naar informatie over activiteiten en instellingen in Hilversum is er het infopunt. Hier is op een eenvoudige wijze, in één oogopslag, de gewenste informatie te achterhalen. In deze ruimte is ook de balie waar informatie wordt gegeven, gereserveerd kan worden voor activiteiten in Hilversum, artikelen uit de winkel en de koffie moet worden afgerekend en het kaartje kan worden gekocht om verder het museum te bezoeken.

Raadzaal

Bij bijzondere gebeurtenissen is het mo-

gelijk om vanaf het bordes aan de voorzijde op de eerste verdieping binnen te komen om vervolgens door de fraaie gang naar de oude raadzaal te lopen. In de sfeervolle raadzaal kan worden getrouwd, waarbij aansluitend in de receptieruimte een drankje kan worden genuttigd. De raadzaal zal ook worden gebruikt voor vergaderen, concerten, symposia, sponsordiners, openingen, lezingen, ruilbeurzen en tal van andere activiteiten en zal ook aan derden worden verhuurd.

Introductieruimte

Terug naar de begane grond waar de toegang tot het museumgedeelte is. Nog in het oude gebouw komt de bezoeker vanuit de winkel in de introductieruimte. De presentatie is een opmaat tot hetgeen volgt. Met afbeeldingen en voorwerpen worden de hoogtepunten van de architectuur in Hilversum en de museumcollectie getoond en wordt duidelijk gemaakt waar het museum voor staat.

Na deze introductie loopt de bezoeker een klein trapje af naar het glazen trappenhuis tussen de oud- en nieuwbouw. Vanuit dit trappenhuis zijn de muren van de oud- en nieuwbouw goed zichtbaar. De architect heeft de opbouw van de buitenmuur van oudbouw gekopieerd in de nieuwbouw. Zo is er een duidelijke relatie tussen de twee gebouwen ontstaan. De opzet van de oud- en nieuwbouw zijn verder totaal verschillend. Zo zijn in de oudbouw veelvuldig ramen aanwezig in tegenstelling tot in de nieuwbouw waar alleen de hoeken ramen zijn.

Benedenverdieping

Deze onderste verdieping krijgt daglicht

De bovenste nog lege expositieruimte van de nieuwe aanbouw (coll. Museum Hilversum)

door de ronde opening in het plafond vanuit de lichtkoepel op het dak. In deze ruimte is goed de vorm van de plattegrond van de nieuwbouw te zien: een ruimte met twee rechte en twee gebogen wanden. De inhoud van de benedenverdieping bestaat uit drie onderdelen. In een gedeelte kunnen maximaal 40 personen een presentatie zien of een introductie aanhoren.

Het tweede onderdeel is de studieplek voor onder meer de belangrijke doelgroep voor het museum: het onderwijs. Voor basisscholen zijn er complete lespakketten waar klassikaal van gebruik wordt gemaakt onder begeleiding van een gids. In het voortgezet onderwijs wordt uitgegaan van zelfwerkzaamheid en mede voor hen is deze studieplek ingericht. Ook voor geïnteresseerden zijn er

in de studieplek tal van gegevens en afbeeldingen op te zoeken. Met behulp van een aantal computers kan met een eenvoudige handleiding gezocht worden naar de vele foto's, zoals bijvoorbeeld van straten in Hilversum, de schilderijencollectie en andere collectieonderdelen van het museum en naar informatie over architectuur, over de monumenten in Hilversum en over de historie van Hilversum en het Gooi.

In de overige ruimte wordt aandacht besteed aan de stedenbouwkundige ontwikkeling en het wonen en werken in Hilversum. In deze presentatie is in grote stappen in beeld gebracht hoe de mensen hier hebben gewoond, vanaf de prehistorie tot nu.

Begane grond

Op deze verdieping wordt jaarlijks een wisseltentoonstelling ingericht. Afwisselend met de bovenverdieping zullen er meestal dus twee nieuwe tentoonstellingen per jaar zijn. De eerste opstelling op deze verdieping betreft de bouw van de uitbreiding door de architect prof. ir. H.J. M. Ruijsenaars. Te zien zijn de voorgeschiedenis, de uitgangspunten, het ontwerp, de voorbereiding, de bouw en het uiteindelijke resultaat. Tevens worden op deze verdieping de resultaten getoond van het archeologisch onderzoek van de grond waarop de nieuwbouw nu staat. De verrassende vondsten van deze eerste opgraving in het centrum van Hilversum geven een beeld van de bebouwing van dit gebied vanaf de zeventiende eeuw.

Bovenverdieping

De hoogste verdieping is de meest ruime

en lichte verdieping. Door de lichtval door de koepel en de ramen in de vier hoeken komt zoveel licht binnen dat op zonnige dagen het licht zelfs iets moet worden getemperd.

Als openingstentoonstelling is gekozen voor Frank Lloyd Wright in Nederland. Deze belangrijke Amerikaanse architect heeft nooit in Nederland gebouwd. Zijn invloed op andere architecten is echter groot geweest. In de tentoonstelling wordt naast het werk van deze architect vooral ook aandacht besteed aan zijn invloed op het werk van Nederlandse architecten, zoals op W.M. Dudok. Bij de tentoonstelling zal een route door Hilversum beschikbaar zijn, waardoor met eigen ogen de beïnvloeding van de architectuur in Hilversum door Frank Lloyd Wright is te verkennen.

Opening

De huidige planning gaat uit van de opening van het nieuwe museum in juni 2005. Rond de jaarwisseling zal de aannemer de werkzaamheden aan de oudbouw kunnen starten. Na oplevering van deze restauratie en aanpassing kunnen de kantoren voor de medewerkers en de tentoonstellingen worden ingericht.

De architectuurwandelingen zijn al wel gestart. Elke zondag is er om 12.00 uur een wandeling langs en vaak in architectonisch belangrijke gebouwen in Hilversum. Voor geïnteresseerden is het programmaboekje aan te vragen bij Museum Hilversum, Kerkbrink 6, 1211 BX Hilversum, tel. 035-6292826, email: museumhilversum@hilversum.nl.

ing. E.E. (Ed) van Mensch is bedrijfsleider van het Museum Hilversum.

Recensies

Nieuwe cd-rom belicht werken van Dudok

De zout- en zandbunker aan de Oude Haven in Hilversum (coll. Streekarchief te Hilversum)

Wat staat mij als koper te wachten? Dat is altijd de vraag bij de aanschaf van geperste schijfjes met informatie. Als boekenliefhebber kan je van tevoren in de winkel alvast verlekkerd bladeren of een boek ter zijde leggen, maar bij digitale informatie kan dat niet. Vandaar dus ook deze recensie. Voor ik achter mijn pc zit moet ik het doen met de informatie op de achterkant, want een boekje als inleg ontbreekt. Veel tekeningen uit de nalatenschap van Dudok bevinden zich in het archief van het Nederlands Architectuur Instituut (NAI) in Hilversum. Een ander deel is gedigitaliseerd en ondergebracht bij het Streekarchief voor het Gooi en de Vechtstreek. Arie den Dikken en Max Cramer brachten de tekeningen van Dudok's Hilversumse werken bij elkaar. Ze selecteerden de belangrijkste en schreven toegankelijke teksten. Ruim 250 gebouwen zijn op deze wijze gedocumenteerd, zo luidt een deel van de tekst. Dat willen we zien!

Hoe werkt de cd-rom? Na aankoop laad je het schijfje in de computer en klik je op *installeren*. Tot mijn verbazing duurde de installatie zowat tien minuten; aan de rijtjes codes die op het scherm voorbijflitsen lijkt het alsof alle afbeeldingen op mijn pc worden geïnstalleerd! Maar dat is maar schijn. Na installatie staat niet de gehele inhoud op de computer. Het schijfje blijft nodig om de achterliggende plaatjes te raadplegen. De test die ik hieronder beschrijf kan worden uitgevoerd tot het moment dat je de afbeeldingen groot wilt opvragen.... De cd moet dus in de kast en bij het zoeken in de pc.

Mijn pc trekt het allemaal prima en de eerste zoektocht kan beginnen. Als onderwerp neem ik de zand- en zoutbunkers aan de Oude Haven, die binnenkort als winkel met aquarium zullen worden geopend voor publiek. Het zoeken kan op een aantal manieren.

Zoeken via de kaart van Hilversum... dat lijkt me handig. De kaart van Hilversum waarop je kunt zoeken is ingedeeld in een raster. Klik je op een raster dan komen deelkaartjes met straatnamen en projecten. Klik je op een stip dan kom je bij een project. Omdat de kaart tamelijk kleinschalig is klik ik, niet gesteund door een noordpijl, prompt het verkeerde vak aan. Ik besluit het anders aan te pakken en verder te zoeken in een andere rubriek.

De lijst van werken is een volgende optie, maar blijkt voor deze zoekopdracht niet handig, want ik weet het bouwjaar niet. Deze lijst geeft echter een lange reeks van alle opgenomen projecten, ge-

sorteerd op jaar. En ze zijn niet uit 1915, het jaar van Dudok's aantreden in Hilversum, dat weet ik zeker.

Dan de rubriek *soorten projecten* mis-schien? Onder deze rubriek staat een lijst van verschillende categorieën gebouwen. Maar zou 'mijn' zoutbunker vallen onder overheidsgebouwen, stedenbouw, parken of diverse projecten? Het gebouw heeft raakvlakken met alle drie, is uniek voor Hilversum, waar zou je die onder rangschikken...? Ik weet het even niet. Ik klik de term overheidsgebouwen en kom in een uitdagend veld met allerlei typen gebouwen: aula's, slachthuis, rioolwaterzuivering en...wordt afgeleid. Nieuwsgierig om net zo te bladeren als in een boek klik ik door en kom de mooiste projecten in tekeningen tegen...om je vingers bij af te leggen. Maar niet onze bunkers.

Terug dus! Mijn fout! Had ik van boven naar beneden gekeken in de index dan had ik eerst de handleiding gelezen, en dan had ik in de rubriek eronder moeten *zoeken naar werken*. Het staat er toch gewoon!!! Maar een digitale gebruiker als ik is ongeduldig, en kiest voor (on)logica, zo min mogelijk ballast en doorklikken. En is eigenwijs, zo blijkt. Net als in een boek blader ik ook hier van achter naar voren...dom dom dom!!!

Zoeken naar werken dus gewoon, net als bij de website van Google. De rubriek vrije tekst aangeklikt typ ik de tekst zoutbunker... maar... geen resultaat!!! Hoe kan dat??? Staat die bunker niet in Hilversum? Hij was toch wel van Dudok? Gelukkig! De term zandbunker ingevuld geeft na een klein momentje van de zandloper een klein plaatje én een adres en een bouwjaar: Oude Haven, 1940. De bunker is gevonden. Valt 'gewoon' onder de categorie overheidsgebouwen. Een mooi plaatje van de bunker krijg ik vol op het scherm.

En dan komt de verrassing van de cd... rechts in de hoek staat een knop 'beelden'. Klik je die aan dan krijg je een pagina met allerlei schitterend beeldmateriaal. Een situeringstekening, een paar details, het aanzicht natuurlijk, en verrassende doorsneden waarin de werking wordt onthuld. En ook prachtige foto's van vlak na de bouw, compleet met de vrachtwagens en werkzaamheden van de gemeente. Mijn honger naar beelden is meer dan bevredigd. Zeker als ik zie dat je deze plaatjes ook nog kunt afdrukken op A4 formaat. Alleen tegen digitaal gappen zijn ze beveiligd, terecht natuurlijk.

De zoektocht naar de bunkers lijkt een moeizaam traject voor niet te ervaren computergebruikers. Maar net als voor boeken geldt dat wie eenmaal de ins en outs van deze cd-rom heeft verkend zal merken dat je heel gauw de weg leert vinden. Door de bijzondere keuze voor een cd-rom en de handige vele zoekopties is deze publicatie met zijn schat aan beeldmateriaal een bijzondere aanvulling op het standaardwerk van Herman van Berg-eijk over Dudok, dat alweer bijna tien jaar geleden in boekvorm verscheen. Een eye-opener voor mij, en een tip voor het Streekarchief en het NAI om meer van hun archieven zo te ontsluiten!

Dudok: Werken in Hilversum

Streekarchief voor het Gooi- en de Vecht-streek, Gemeente Hilversum 2004, prijs 19,95

Karel Loeff

Karel Loeff (1969) is werkzaam als zelf-standig architectuurhistoricus.

In het spoor van de Gooische Tram

Bep de Boer heeft een bijzonder boek geschreven. Er zijn al verschillende publikaties verschenen over de Gooische (Stoom)Tram, vaak genoemd *'Gooise Moordenaar'*, die vooral het materieel en de dienstuitvoering beschrijven. Wat nu verschenen is, is opmerkelijk in zijn soort, terwijl De Boer helemaal niets met trams als zodanig heeft.

Hij had een brandende vraag, zoals wel vaker. Als hij het antwoord gevonden heeft dan resulteert dat meestal in een publikatie. Deze keer was het: *'Waarom komt die tram toch aan die sinistere bijnaam?'.* Hij had natuurlijk wel eens over ongelukken gehoord, maar was dat nou werkelijk zo erg en hoe kwam dat dan? Dat was zo'n zes jaar geleden. Hij weet inmiddels waaraan hij toen begon... Hij speurde als een detective stapels leggers na van oude kranten van 1880 tot aan 1947 toe, vooral van de Gooi- en Eemlander en een aantal lokale kranten langs de trajecten, pagina voor pagina op zoek naar berichten over de tram. De Boer heeft door oproepen in de krant en een keer voor de radio ook nog aanvullende informatie ontvangen van familieleden van betrokken slachtoffers. Daaronder waren de dochters van de zo tragisch door een ontsporing omgekomen en alom geliefde conducteur Schipper, die in de tram het huiswerk van kinderen overhoorde.

Elk bericht is in chronologische volgorde per jaar met eigen woorden in hedendaags Nederlands beschreven, soms verluchtigd met toepasselijke illustraties van velerlei aard, die direct of indirect iets met de tram te maken hebben. Bij sommige recentere gebeurtenissen zijn aanvullingen toegevoegd uit andere bronnen. Een aantal voorvallen is via de op-

IN HET SPOOR VAN DE GOOISCHE TRAM

roepen in het boek terecht gekomen. Zoals gebruikelijk in het nieuws, dus meestal ongelukken, maar ook bijna-ongelukken, zoals een machinist of bestuurder, die nog net bijtijds kon remmen als er een kind tussen de rails zat te spelen, of als een roes uitslapende dronkelap bijtijds van de rails was geplukt door een veldwachter. Dan waren er verder andere wederwaardigheden over de tram, zoals jubilea. Vandalisme van soldaten uit Kamp Crailoo kwam ook voor, evenals spelen met achtergelaten wagens.

Vaak ging het dus mis en niet zelden op bizarre wijze. Minstens 117 mensen zijn omgekomen door een hardhandige aanraking met de tram. Hij reed niet hard, maar was wel hard in alle opzichten. Het wordt aan de lezer overgelaten om te oordelen over de tram, hoewel De

Boer de sinistere bijnaam niet meer gebruikt. Een pakkende titel als *In het spoor van de Gooise Moordenaar* zat er dus niet in, en met reden. Heel veel mensen hadden het aan zichzelf te danken dat ze slachtoffer werden. In- of uitstappen van de rijdende tram heeft menig been gekost, waarna niet weinigen nog aan de smerige verwondingen zijn overleden. Dooftheid blijkt ook een grote rol te hebben gespeeld.

Het bijzondere aan dit boek is, zoals De Boer beoogd heeft, dat het vooral ook over de mensen op en rond de tram gaat. Deze kroniek laat vooral een tijdsbeeld zien aan de hand van oorzaken en gevolgen van ongelukken. Groter contrast met tegenwoordig is haast niet denkbaar. Waar nu zoveel door velen als vanzelfsprekend wordt aangenomen, ziet men in deze terugblik gebrekkige omstandigheden en voorzieningen, zowel wat betreft de tram en de baan zelf, als de communicatie en de hulpverlening. Afgezien van een enkel geval waar schade ter plekke werd geregeld, vond De Boer bijna niets over vergoeding van schade, om van smartegeld maar helemaal niet te spreken.

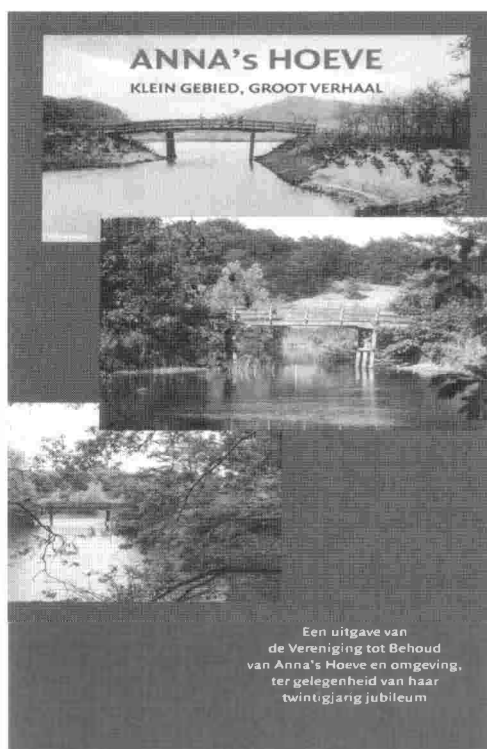
Dit werkstuk is een sociaal document geworden, meer dan alleen een kroniek. Het past in het beperkte scala van publicaties dat gaat over het leven rond de trein of de tram. Zowel aan te raden voor de geïnteresseerden die niets met spoor en tram op zich hebben, als degenen die dat wel hebben.

Het boek is een uitgave van Uitgeverij Van Wijland te Laren NH en het is te verkrijgen via de erkende boekhandel voor de prijs van 19,95. ISBN: 90 77285 05-9

Jaap Groeneveld

Anna's Hoeve

Ontworpen door gemeentearchitect Dudok samen met het hoofd plantsoenen-dienst Meijer en bedoeld als recreatiegebied voor arbeiders uit de kleine huizen in Hilversum-Oost, is de 'lustwaranda' Anna's Hoeve in de jaren dertig tot stand gekomen. Hilversum had het gebied uit particulier bezit aangekocht en kon in het kader van de werkeloosheidsregeling 28 werkeloze arbeiders met een uurloon van 43 cent aan het werk zetten. Zij groeven drie vijvers voor berging van gezuiverd afvalwater, maakten met het uitgegraven zand drie heuvels (de Berg is 24 m boven NAP) en beplantten de hellingen. Totaal 130 man hebben aan het project gewerkt. Het 'wandelbosch' 'tot bevoor-

ring van de volksgezondheid' is in 1934 opengesteld.

Na de oorlog bleek een omvangrijke nieuwe aanplant nodig en moesten eerst de stobben worden verwijderd van de bomen die in oorlogsjaren voor brandhout waren omgehakt. Het werd in de jaren vijftig een bekend recreatiegebied met speeltuin en pretpark.

Maar in de volgende decennia werd duidelijk dat het afvalwater en andere lozingen ernstige verontreinigingen van bodem en grondwater in Anna's Hoeve en het Wasmerengebied hadden veroorzaakt en bovendien leek Hilversum steeds minder aandacht te hebben voor het beheer van dit populaire stukje natuur dat een steeds verwaarloosder indruk maakte. Om te voorkomen dat het gebied geheel zou verloederen is in 1984 de Vereniging tot Behoud van Anna's Hoeve opgericht. Zij ging zelf opruim- en boswerk verrichten en had invloed op het tot stand komen van een beheersplan door de afdeling Groenvoorziening. Het beheer is vanaf 1991 en het eigendom in 1993 door de gemeente Hilversum overgedragen aan de Stichting Gooisch Natuurreservaat, waarmee het tot natuurgebied was verklaard. Bedreigingen zoals de gemeentelijke plannen (1997) voor verplaatsing van de sportvelden en voor nieuwbouwplannen zijn weliswaar van de baan, maar aantastingen zullen onvermijdelijk zijn als de uitgebreide sanering van Anna's Hoeve (verwijdering van de vervuilde grond van de Speelweide en de vijverbodems) en de omgeving zal worden uitgevoerd.

De vereniging tot behoud van Anna's Hoeve wil er voor te zorgen dat het hoe dan ook als natuurgebied behouden blijft en is met bijna 1000 leden nog even enthousiast als twintig jaar geleden toen ze met 700 leden startte.

Ter ere van dit jubileum is een fraai boekje uitgegeven. De redactie heeft veel interessants weten te verzamelen, waarin uitgebreid wordt ingegaan op de voorgeschiedenis van het stuk woeste grond, het belang van deze smalle groenstrook als onderdeel van de Heuvelrug, hoe het wordt bedreigd door bebouwing en infrastructuur en tenslotte hoe het als natuurgebied in stand gehouden kan worden. Het formaat nodigt uit om de beschreven wandelroute te maken en de plekken op te zoeken die vergezeld door oude en recente foto's zwart/wit en kleur en kaartjes in de persoonlijke belevenissen en herinneringen worden genoemd.

Onder redactie van Kees van Aggelen, Sander Koopman, Ineke Marx-van Daal, Gerard Peet, Meijndert Ruitenbergh, Christine Tamminga-Smeulders, *Anna's Hoeve, klein gebied, groot verhaal*, Hilversum, Vereniging tot Behoud van Anna's Hoeve e.o. & Uitgeverij Verloren BV, 2004 - ISBN 90-6550-789-1 - 144 pagina's. Prijs 7,95.

Eva Schild-Schofaerts

De Huizer Haven – 150 Jaar

Naast de festiviteiten ter gelegenheid van het Havenjubileum in Huizen hebben twee organisaties de handen ineen geslagen om een 'gedenkbok' te doen verschijnen: het Huizer Museum Het Schoutenhuis en de Historische Kring Huizen. Annetta van der Hulst en Klaas Westland hebben het boek geschreven en Ad Klaassen gaf het zijn fraaie vorm.

Annetta van der Hulst schreef het eerste deel over de strijd van de vissers om een haven te verkrijgen, diverse plannen en pogingen die het niet haalden en dan

toch uiteindelijk het plan van ir. Van Dig-gelen, dat wel uitgevoerd kan worden. Dan volgt de strijd tegen de verzanding, de aanpassingen aan nieuwe eisen, de op-komst van industrie en recreatie tot en met de plannen voor een 'Nautisch Ha-venkwartier'.

Dit geheel wordt smakelijk gedoseerd met leuke details. Zo werd een verzoek-schrift van de 'risterminsen' om vermin-dering van havengelden niet in behande-ling genomen. Het was namelijk niet ge-schreven op gezegeld papier. Trouwens, al was het dat wel, dan was het verzoek toch ook niet gehonoreerd, vermeldde de beslissende instantie er nog bij. En wat te denken van havenmeester Jan Kos, die op 93-jarige leeftijd nog zijn functie uitoefen-de. Kom daar nu eens om in onze tijd van VUT en prepensioen!

De tweede auteur, Klaas Westland, schrijft over de activiteiten van de vissers, hun schepen en uitrusting. Het uitven-ten, de visverwerking, de scheepswerven rondom de haven en de diverse manieren van vissen worden belicht. Soms wordt het een niet deskundig lezer wel eens te-veel als men schuiten beschrijft als '*pluutachtig, met vallend steven, over-naads gebouwd*' en ook nog voorzien van '*staande haringschakels*' (blz. 87).

Het rijk geïllustreerde boek vergt soms wel wat van de ogen: er staan enkele zeer klein afgebeelde foto's in, die daardoor weinig details laten zien. De foto's van de scheepswerf van Schaap (blz. 82) en de mande(n)makers (blz. 110) zijn daar voorbeelden van. Enkele kleine aanvullin-gen op de tekst: in 1777 worden er bij-voorbeeld ook in de binnenhaven van Eemnes veel '*Huijzer en andere botschui-ten*' geteld, die daar overwinterden. Zij lagen dus niet alleen op de rede (blz. 17). En bij de evacuatie van het vee op 10 mei 1940 (blz. 58) werd er niet alleen vee uit

De Huizer Haven - 150 Jaar

Huizer Museum Het Schoutenhuis
Historische Kring Huizen

Leusden en Hoogland afgevoerd, maar uit alle Eemlandse gemeenten. Alleen al uit het naburige Eemnes kwamen er ruim 1600 koeien!

Het boek, tenslotte, is voorzien van een literatuurlijst en noten. Het is een aanrader voor iedereen, die van de Hui-zer geschiedenis op de hoogte wil zijn. De oplage van slechts 700 exemplaren nodigt u uit om snel naar het Huizer Museum te gaan om dit boek te kopen. U kunt dan daar ook een bijgaande tentoonstelling bewonderen.

Annetta van der Hulst, Klaas Westland, *De Huizer haven - 150 jaar*. Stichting Huizer Museum/Historische Kring Huizen, 2004. 132 pp. ISBN 90-804583-6-8, paper-back, prijs 9.50. Verkrijgbaar bij: Huizer Museum Het Schoutenhuis, Achterbaan 82, 1271 TZ Huizen; tel. 035-5250223; www.huizermuseum.nl.

Jan Out

Lering & vermaak op Open Dag TVE

Eddie de Paepe

Zouden jullie eens willen nadenken over de educatieve dimensie van de lokale en regionale geschiedbeoefening, was de vraag die de Stichting voor Volkshogeschoolwerk in Nederland voorlegde aan TVE. Kunnen de vele duizenden mensen die zich daar in en buiten het Gooi mee bezighouden, naast het plezier dat zij er aan beleven, er nog iets van leren zoals meer historisch besef, meer kennis van de historische context, meer maatschappelijke betrokkenheid? TVE is op twee manieren op deze vraag ingegaan. Er werd op de jaarlijkse Open Dag een symposium aan gewijd, onder de titel 'Lokale geschiedenis tussen lering & vermaak' en er werd een boek uitgegeven, onder dezelfde titel. Hieronder doet Eddie de Paepe, oud-bestuurslid van TVE, kort verslag van de Open Dag (red.).

Lokale geschiedenis tussen lering & vermaak, zo luidde de titel van het symposium dat de Stichting Tussen Vecht en Eem, de Stichting Omgevingseducatie Gooi e.o. en de Stichting voor Volkshogeschoolwerk in Nederland zaterdag 15 mei 2004 organiseerden.

In het fraai gelegen Conferentiecentrum Drakenburg in Baarn heette TVE-voorzitter Henk Mischelse de uit het hele land afkomstige 110 deelnemers, omstreeks tien uur 's ochtends, van harte welkom. Michelse gaf daarbij aan dat het symposium mede bedoeld was om warm te lopen voor het 35-jarig bestaan van TVE, in 2005. Verder constateerde hij een grote belangstelling voor de lokale en regionale geschiedbeoefening én genea-

logie. *'De belangstelling voor het verleden begint vaak in het klein, bij de eigen familie.'* En: *'Geschiedenis is in.'*

Geen soap zo spannend

Vervolgens verzorgde prof. dr. Gerrit Schutte een interessante en onderhoudende lezing, waarin hij onder meer betoogde dat lokale geschiedenis 'gezond' is. *'Er is geen soap zo spannend of hij haalt het niet bij een goed geschiedenisboek'*, aldus Schutte. Hij verwees onder meer naar de KRO-verkiezing van de grootste Nederlander, naar de plannen voor een Huis der Nederlanden, en naar de emancipatie van de lokale geschiedbeoefening. *'Schrijven over gewone mensen is leerzamer dan schrijven over de Oranjes'*, benadrukte Schutte, die wel waarschuwde voor 'musealisering' van het verleden: *'Als je niet oppast, eindig je bij Disney-kitsch'*.

Daarna volgden drie prikkelende, gesproken columns van achtereenvolgens Maud Arkesteijn (voorzitter van de stichting Omgevingseducatie), Karel Loeff (voorzitter van de Historische Kring Laren) en Johan Frieswijk (historicus, werkzaam bij de Fryske Akademie). Na de koffiepauze was het tijd voor een viertal aansprekende praktijkpresentaties rond het thema lokale geschiedenis tussen lering en vermaak. Alice Geijssels sprak over de projecten voor omgevingseducatie in het Gooi en omstreken. De provinciale museumconsulente Elke Pluijmen vertelde hoe Historische Kringen zouden kun-

nen omgaan met erfgoedmateriaal. De in Laren geboren schrijfster en journaliste Marijke Hilhorst vertelde aansprekend over haar succesvolle boek *De vader, de moeder en de tijd*. En Benoit Hamcleers van Odyssee stelde beeldend het verband tussen het elkaar vertellen van buurtgeschiedenis en sociale cohesie aan de orde.

Interessante workshops

Na het goed verzorgde lunchbuffet en de uitreiking van de scriptieprijs vormingswerk (van de Stichting voor Volkshogeschoolwerk) verdeelden de deelnemers

zich over een vijftal interessante workshops rond thema's als het gebruik van erfgoed-materiaal, buurtgeschiedenis, de praktijk van omgevingseducatie, op zoek naar oude wegen rond Drakenburg en familiegeschiedenis.

Aan het eind van de middag volgde nog de presentatie van TVE Cahier 1: de 160 pagina's dikke bundel *Lokale geschiedenis tussen lering & vermaak*. Een hapje en een drankje vormde het besluit van een zeer geslaagde dag.

drs. E.J.J. (Eddy) de Paepe is verslaggever bij de Gooi- en Eemlander.

Volle bak in Conferentiecentrum Drakenburg (foto: mw. G. Michielse)

Activiteitenagenda

Eva Schild-Schofaerts

Comeniusmuseum, Kloosterstraat 33, Naarden. Inl.: 035-6943045 / info@comenius-naarden.nl. Openingstijden: di. t/m za. 10.00-17.00 uur; zo. 12.00-17.00 uur.

Comeniusdag vrijdag 1 april 2005 14.00 uur in de Grote Kerk Naarden.

Dienstbodenhuis De Koepel, Landgoed Zonnestraal, Loosdrechtsebos 7 in Hilversum. Inlichtingen 035-6232990. Openingstijden: iedere zondag 12.00-17.00 uur. Ook groepsondleidingen over het hele terrein door de heer Schriefer, tel. 06-51362107.

Dudokcentrum, Dudokpark 1 te Hilversum. Inlichtingen: 035-6292262. Het Dudok Centrum is open op woensdag, vrijdag en zondag van 12.00-16.30 uur.

FIEN (Federatie Industrieel Erfgoed Nederland). Onlangs is de website geopend met informatie over het gasfabriekterrein in de gemeente Hilversum., naast aandacht voor de plannen ook veel aandacht over het verleden. <http://www.industrieel-erfgoed.nl/verslagen/gasfabriek/index.htm>

Gemeentemuseum Weesp in het stadhuis, Nieuwstraat 41, Weesp. Inlichtingen: 0294-491245/413750 / www.weesp.nl.

Permanent: Voorwerpen die te maken hebben met de geschiedenis van Weesp. Rondleidingen op aanvraag door het stadhuis (1772-1776) van Jacob Otten Husly en het museum.

Geologisch Museum Hofland, Hilversumseweg 51, Laren. Inlichtingen: 035-5382520. Openingstijden: di. t/m zo. 13.00 - 16.30 uur. Groepen ook mogelijk op afspraak buiten de openingstijden om.

Grote Kerstmarktverkoop zaterdag 19 december, ook activiteiten voor kinderen.

Geschiedenisbank, adressengids en informatie van en over de historische verenigingen en instellingen in Noord-Holland, meer dan 100 historische verenigingen in Noord-Holland hebben in de Geschiedenisbank hun eigen homepage en nieuwspagina's. www.geschiedenisbank-nl.nl wordt gecoördineerd door Museaal & Historisch Perspectief Noord-Holland. Agenda.

Goois Museum, Kerkbrink 6, Hilversum. Inlichtingen: 035-6292826.

Het museum is in deze periode gesloten in verband met de grootscheepse verbouwing/nieuwbouw. In december 2002 zijn de werkzaamheden voor de nieuwbouw van dit museum van start gegaan. Naar verwachting zal deze nieuwe instelling in het juni 2005 de deuren openen. Zie ook pagina 297.

Eén van de glazen hoeken van de nieuwe aanbouw van het museum (coll. Museum Hilversum)

Historische Kring Ankeveen, 's-Graveland en Kortenhoeft 'In De Gloriosa'. Inlichtingen: mevrouw Van de Velden 035-6562525. Openingstijden: Iedere woensdagavond in De Dobber, Kerklaan 89 in Kortenhoeft. Aanvang 20.00 uur.

Historische Kring Baerne, Burgemeester Penstraat tussen nr. 2 en 4 in Baarn. Inlichtingen: 035-5430377. Openingstijden: iedere maandag 10.00-12.00 uur en 20.00-22.00 uur.

Historische Kring Blaricum. Oudheidkamer Op de Deel, Brinklaan 4 in Blaricum. Inlichtingen: de heer Verwaal 035-5314462. Openingstijden: za. 14.00-16.00 uur en do. 20.00-22.00 uur.

Permanente fototentoonstelling uit eigen bezit in de Oudheidkamer aan de Brinklaan 4 in Blaricum.

Historische Kring 'Bunscode'. Inlichtingen: de heer C.A. Nelemans, tel. 033-2981685/ www.bunscode.nl Activiteiten: o.a. Werkgroep Klederdracht en cursus klederdracht maken.

Historische Kring Bussum. Huizerweg 54, 1402 AD Bussum. Inlichtingen: 035-6912968. Openingstijden vrij. 14-16.30 uur.

Historische Kring Eemnes. Oudheidkamer, Raadhuislaan 2a te Eemnes, 035-5382375. Openingstijden: iedere za. 14.00-16.00 uur. Inlichtingen: de heer R. van der Schaaf 035-5386094 of mevrouw M. van der Schaal 035-5317093.

T/m 9 april 2005 tentoonstelling van foto's uit de periode 1951 tot 1964, door de Eemnesser 'dorpsfotograaf' Vermandel. Van 23 april tot september 2005 tentoonstelling *Van Zuiderzee tot IJsselmeer*.

Hilversumse Historische Kring 'Albertus Perk'. Postadres: J. van Maerlantlaan 3, 1215 HW Hilversum. Inlichtingen: de heer Lammers 035-6242661. www.hilversum-historie.nl Openingstijden: iedere vierde di. van de maand, behalve in dec., juni, juli en aug. in 'De Akker', Melkpad 14, tel. 6212447. Aanvang 20.00 uur.

Historische Kring Laren, Burgemeester van Nispenstraat 29 in Laren. Inlichtingen via 035-5312770 of via de website: www.historielaren.nl. Openingstijden: Iedere zaterdagmiddag 14.00-16.00 uur.

Historische Kring Gemeente Loenen, postadres: De Vliet 4, 3633 EL Vreeland. Inlichtingen: mevrouw F. Gerretsen-Cluysenaer 0294-237002. Openingstijden: Iedere eerste dinsdag van de maand tussen 18.30 – 20.30 uur in de vide van de bibliotheek.

Historische Kring Loosdrecht. Oudheidkamer, Aca-cialaan 2, Nieuw-Loosdrecht. Inlichtingen: de heer J. Mol 035-5824841. john.mol@hccnet.nl Openingstijden: Iedere wo. 10.00-12.00 en 20.00-22.00 uur. Iedere zaterdag 10.00-12.00 uur.

Rondleidingen in de Oudheidkamer over het verleden van Loosdrecht.

Historische Kring Nederhorst den Berg. Inlichtingen: de heer J.E. Jansen 0294-254152 of via hknadb@hetnet.nl of www.historischekring.nl Op-

eningstijden: Iedere maandagavond 19.30-21.30 uur op de bovenverdieping van Sporthal De Blijck.

Huizer Museum Het Schoutenhuis, Achterbaan 82, Huizen. Inlichtingen: 035-5250223/ hetschoutenhuis@huizermuseum.nl Openingstijden: di. t/m za. 13.30-17.00 uur.

Ter gelegenheid van het jubileum van de Oude Haven is samen met de Historische Kring het boek 'De Huizer Haven 150 jaar' (voor bespreking zie elders in dit nummer) en een kalender 2005 uitgeven.

Dubbeltentoonstelling De Huizer Haven 150 jaar & Water (fototentoonstelling) t/m 26 februari 2005.

Huizen kreeg pas in 1854 een eigen haven, waardoor de visserij en de daarmee verbonden bedrijven zich sterk uitbreiden. Na de afsluiting van de Zuiderzee verdween de grootschalige visserij.

De geschiedenis van de Huizer Haven die 150 jaar bestaat wordt belicht aan de hand van vier thema's:

De zee op.

Werken op zee,

Werken op de haven en

Na het werk.

Bij het thema *De zee op* wordt aandacht besteedt aan de periode vóór de komst van de haven. Al eeuwenlang losten vissersboten op de lage kust hun vangst. Het was een gevaarlijk beroep, want stormen en ijsgang verwoesten de boten. Na vele moeilijkheden kwam er in 1854 dan eindelijk een haven. Voor die tijd kende Huizen grote armoede.

Kasteel Groeneveld, Groeneveld 2, Baarn. Inlichtingen: 035-5420446. Openingstijden: di. t/m vr. 10.00-17.00 uur en za./zo. 12.00-17.00 uur.

Kasteel-Museum Sypesteijn, Nieuw Loosdrechtsedijk 150 in Nieuw-Loosdrecht. Inlichtingen: 035-5823208 / www.sypesteijn.nl Openingstijden: zie web-site of vraag inlichtingen.

Muiderslot, Herengracht 1, Muiden. Inlichtingen: 0294-261325. Openingstijden: ma. t/m vr. 10.00-17.00 uur; za./zo./feestdagen 13.00-17.00 uur.

Museum zonder muren en gemeentegrenzen. Het Erfgoedhuis Utrecht heeft in oktober de website Collectie Utrecht gelanceerd, waarop een selectie van voorwerpen, monumenten en landschappen de geschiedenis van de provincie Utrecht vertelt, www.collectieutrecht.nl.

Naerdincklant, afdeling van AWN Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland. Voor een archeologische veldverkenning in het Gooi of een vrijblijvend vondstenonderzoek kan men contact opnemen met het secretariaat van AWN afdeling Naerdinck-

lant mevr. E.J. Wierenga, tel. 035 – 6834875.

Nederlandse Vestingmuseum, Westwalstraat 6 te Naarden-Vesting. Inlichtingen: 035-6945459. Openingstijden: di. t/m vr. 10.30-17.00 uur en za./zo. 12.00-17.00 uur.

Iedere eerste zondag van de maand: historische rondleidingen in uniform. Aanvang 13.30 uur.

Nederlands Instituut voor Beeld en geluid (het voormalig Omroepmuseum), Oude Amersfoortseweg 121-131, Hilversum. Inlichtingen: 035-6885888.

Het museum is voor publiek gesloten als gevolg van de voorbereiding en de totstandkoming van het nieuwe museum dat verschijnt op het Mediapark en in 2005 in gebruik wordt genomen.

Digitale tentoonstelling Streekarchief: Op zaterdag 30 oktober hield het Streekarchief voor het Gooi en de Vechtstreek een open dag in het kader van de Landelijke Archievendag aan het begin van de Week van de Geschiedenis, die liep tot en met 7 november. De dag was bedoeld om de archiefinstellingen in Nederland onder de aandacht van een groter pub-

blic te brengen. Tijdens de open dag was in het Streekarchief een tentoonstelling te zien van bijzondere archiefstukken over de plaatsen in het werkgebied van de dienst: Blaricum, Hilversum, Laren en Wijdemeren. De dag was een succes. Om ook anderen in de gelegenheid te stellen deze bijzondere archiefstukken te bekijken en zich wellicht daardoor te laten motiveren tot een bezoek is de tentoonstelling nu grotendeels ook digitaal te bekijken op de website van het Streekarchief: www.hilversum.nl/streekarchief.

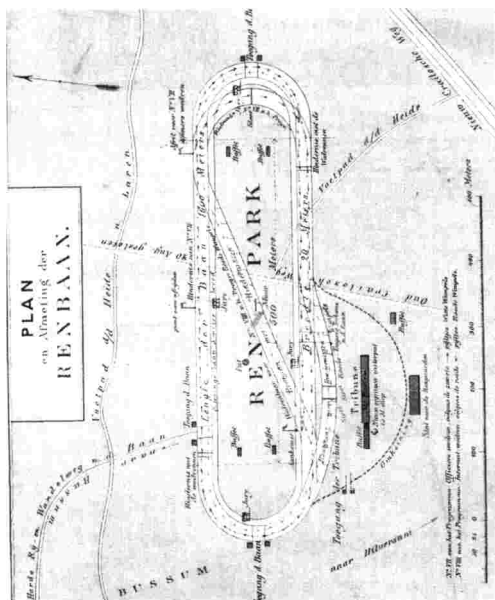
Singer Laren, Oude Drift 1 te Laren. Inlichtingen: 035-5393939/ www.singerlaren.nl. Openingstijden: di. t/m za. 11.00-17.00 uur en zo. 12.00-17.00 uur. Introducties op de tentoonstelling op donderdagen 30 dec., 27 jan., 24 feb. en 21 mrt. 2005 11.00 uur. Schilders van Berlijn 1888-1918. Berliner Secession. 14 december 2004 t/m 24 april 2005.

Een groot overzicht van Berlijnse kunst, 100 werken, schilderijen, werken op papier en sculptuur. De Berliner Secession werd in 1898 onder aanvoering van Max Liebermann en Edward Munch opgericht en impressionisten, neo-impressionisten en expressionisten maakten hun entree.

Het Utrechts Archief, A. Numankade 199-201, Utrecht, inl.: 030-2866611/ info@hetutrechtsarchief.nl presenteert twee beeldbanken on-line. De beeldbank Utrecht en omgeving bevat 60.000 foto's, prentbriefkaarten, tekeningen en prenten van de stad en provincie. De beeldbank spoorwegen bevat 10.000 oude foto's en prentbriefkaarten uit de collectie van de Nederlandse Spoorwegen.

De Nederlandse Jeugdbond voor Geschiedenis zoekt contact met historische verenigingen/kringen in Noord-Holland. De NBJG zet zich al 45 jaar in om de belangstelling voor geschiedenis en archeologie onder jongeren van 9-26 jaar te bevorderen en wil behalve landelijke ook lokale activiteiten organiseren om in samenwerking met lokale organisaties de bekendheid van de doelgroep van archieven, musea, erfgoedhuizen en historische verenigingen/kringen te vergroten. Voor informatie NBJG-coördinator Mira Spijker mira@njbng.nl of www.njbng.nl

Wilt u een melding van een activiteit in de periode april – zomer 2005? Zendt u dan spoedig een berichtje/ e-mail naar het redactiesecretariaat van TVE, redactie@tussenvechtereem.nl.

Fragment van het programma voor harddra-verijen op het renpark op de heide tussen Bussum, Laren en Hilversum ter hoogte van de halte aan de spoorlijn, 20 augustus 1881 (coll. F. Kuijper Dzn., 21A)

2005

Viering 35-jarig bestaan Plannen van het bestuur

Lustrumviering op 27 mei 2005

TVE is opgericht op 22 mei 1970 in het Stadhuis van Naarden. Rond die dag in 2005 willen we de lustrumviering te zelfder plaatse organiseren. B&W van Naarden is bereid daarvoor de Burgerzaal ter beschikking te stellen op vrijdagavond 27 mei 2005. Het programma kent de volgende onderdelen:

- *Openingstoespraak* door dr. J.P. Rehwinkel, burgemeester van Naarden
- *Feestrede* over de geschiedenis van het Gooi e.o. door prof. dr. Piet Leupen
- Omkransing door een *muziekensemble*
- *Receptie* voor donateurs, aangesloten organisaties, subsidiërende gemeentebesturen, relaties.

Concert Gooise Componisten op 8 mei 2005

In 1995 bij de viering van het 25-jarig bestaan is TVE begonnen met het organiseren van concerten rond Gooise Componisten. Daarna zijn nog drie van dergelijke concerten georganiseerd. In 2005 willen wij in het kader van de lustrumviering het vijfde *Concert Gooise Componisten* organiseren. Marcus van der Heide, die ook bij de vorige concerten betrokken was, heeft daartoe een interessant plan ingediend. Inmiddels is aan een aantal instanties subsidie aangevraagd. Als de financiering rond komt, zal het concert plaats vinden op zondagmiddag 8 mei 2005.

Open Dag in het najaar 2005

In 2005 bestaat het Nederlands Vestingmuseum in Naarden 50 jaar. TVE zal de Open Dag 2005 organiseren samen met het Vestingmuseum in het najaar, waarschijnlijk op zaterdag 17 september, met een programma rond de Naardense vesting en haar plaats binnen het geheel van Hollandse vestingwerken.

Themanummers tijdschrift

Redactie en bestuur hebben overleg gehad over de uitgave van een of meer themanummers in 2005. Er wordt gedacht aan twee themanummers:

- Een lustrumnummer in mei rond de geschiedenis van het gebied tussen Vecht & Eem (over de invulling daarvan bestaan verschillende interessante ideeën);
- Een nummer in september, gekoppeld aan de Open Dag over de Vesting Naarden en haar plaats in de Hollandse vestingwerken.

De donateurs van TVE en andere belangstellenden kunnen bovenstaande data nu reeds in hun agenda reserveren.

Stichting Tussen Vecht en Eem

Colofon

De Stichting Tussen Vecht en Eem (TVE) is een samenwerkingsverband van meer dan 30 lokale en regionale organisaties op historisch en aanverwant gebied. De Stichting bevordert en verbreidt de kennis op historisch gebied betreffende de streek. Voorts ijvert zij voor het behoud van cultuurhistorische en karakteristieke waarden. Donateurs van TVE ontvangen het tijdschrift gratis. Web-site: <http://www.tussenvechtereem.nl>

Donatie / Abonnement

e-mail: penningmeester@tussenvechtereem.nl

Abonneren geschiedt door zich aan te melden als donateur. De minimum-donatie bedraagt € 15,50 per jaar. Aanmelden als donateur kan het eenvoudigst door overmaking van de eerste donatie op Postbank girorekening 3892084, t.n.v. Tussen Vecht en Eem, onder vermelding van **Nieuwe donateur 2004 en volledige naam en adres**. Dit bespaart postzegels of telefoonkosten. Ook kan men zich aanmelden bij de penningmeester van TVE, p/a Plantsoen 14, 3755 HJ Eemnes, telefoon 035-5310115 of per e-mail.

Dagelijks bestuur

e-mail: secretaris@tussenvechtereem.nl

dr. H.C.M. Michielse (voorzitter) – Huizerstraatweg 37, 1411 GL Naarden – 035-6944091

mr. H. Lustig (secretaris) – Karel Doormanlaan 65, 1271 CB Huizen – 035-5267945

dhr. P. van Oven (penningmeester) – Plantsoen 14, 3755 HJ Eemnes – 035-5310115

dr. J.D.C. Branger – 's-Gravelandseweg 86/62, 1217 EW Hilversum – 035-6310288

ing. J.J. Groeneveld – Zilverschoon 37, 3755 TH Eemnes – 035-5381609

Algemeen bestuur

Vertegenwoordigers van: Historische kring *Baerne* | Historische kring Bussum | Historische kring Blaricum | Historische kring Eemnes | Historische kring *In de Gloriosa* Ankeveen, 's-Graveland, Kortenhoef | Hilversumse historische kring *Albertus Perk* | Historische kring Huizen | Historische kring Laren | Historische kring Gemeente Loenen | Historische kring Loosdrecht | Historische kring Stad Muiden | Stichting *Comité Oud Muiderberg* | Vereniging *Werkgroep Vestingstad Naarden* | Historische kring Nederhorst den Berg | Historische kring Weesp | Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland, afdeling *Naerdincklant* | Streekarchief voor het Gooi en de Vechtstreek, Hilversum | Stads- en Streekarchief Naarden, Muiden, Bussum en Huizen te Naarden | Stadsarchief Weesp | Vereniging *Curtevenne*, 's-Graveland | Vereniging van Vrienden van het Gooi | Dudok Stichting, Hilversum | Nederlandse Genealogische vereniging, afdeling Gooi en Eemland | Geologisch Museum Hofland, Laren | Stichting *Couleur Locale*, Blaricum | Stichting tot bevordering van de belangen van het Goois Museum, Hilversum | Stichting *Hilversum, Pas Op!* | Stichting Huizer Museum | Stichting Omgevingseducatie Gooi, Vecht- en Eemstreek | Werkgroep klederdrachten Eem- en Gooiland | Singer Museum, Laren | Stichting Vrienden van het Nederlands Vestingmuseum, Naarden | Stichting *De Hof*, Hilversum | Stichting *Weesp Kijk Uit!*, Weesp | Stichting *Behoud het Oude Dorp*, Huizen | Stichting *Karakteristiek Blaricum*

Redactie

e-mail: redactie@tussenvechtereem.nl

drs. E.C. Schild-Schofaerts (secretaris) – Huizerweg 9, 1401 GD Bussum – 035-6918978

dr. P.H.D. Leupen (redactie-voorzitter a.i.) – Burg. Lambooylaan 15, 1217 LB Hilversum – 035-6245704

dhr. A. Medema – Gele Plomp 54 – 3824 WK Amersfoort – 035-6957815 (kantoor)

ing. J.J. Groeneveld – Zilverschoon 37, 3755 TH Eemnes – 035-5381609

Uitgeverij Verloren

De Franse Tijd

Judith Amsenga en Geertje Dekkers, 'Wat nu?', zei Pichegru. De Franse Tijd in Nederland, 1795-1813 (vv 23). 96 blz., ingenaaid, geïllustreerd (deels in kleur), ISBN 90-6550-464-8, €10,-

Ook om vóór te lezen

Verzameld verleden. Veertig gedenkwaardige momenten en figuren uit de vaderlandse geschiedenis. Onder redactie van Els Kloek (vv 24). 170 blz., ingenaaid, geheel in kleur, ISBN 90-6550-465-6, €15,- (voor intekenaren op de reeks €10,-)

Middeleeuwse dokters

Erwin Huizenga, Bitterzoete balsem. Geneeskunde, chirurgie en farmacie in de late Middeleeuwen. 62 blz., ingenaaid, geïllustreerd (deels in kleur), ISBN 90-6550-835-X, €10,-

Ook om te zingen

Marita Kruijswijk en Marian Nesse, Nederlandse jaarfeesten en hun liederen door de eeuwen heen. 288 blz.+cd, gebonden, geïllustreerd, ISBN 90-6550-799-X, €25,-

En om van te genieten!

Meer informatie op www.verloren.nl

Postbus 1741, 1200 BS Hilversum | Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum | T 035-6859856 | F 035-6836557 | bestel@verloren.nl | www.verloren.nl | Onze boeken zijn verkrijgbaar bij ons en in de boekhandel.

Bij directe bestellingen worden verzendkosten in rekening gebracht.

